

Εθνικό και Καποδιστριακό Πανεπιστήμιο Αθηνών
Σχολή Οικονομικών και Πολιτικών Επιστημών
Τμήμα Πολιτικής Επιστήμης και Δημόσιας Διοίκησης
Π.Μ.Σ. Διεθνών και Ευρωπαϊκών Σπουδών

**ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΙ ΠΑΡΑΓΟΝΤΕΣ ΔΙΑΜΟΡΦΩΣΗΣ
ΤΗΣ ΑΜΕΡΙΚΑΝΙΚΗΣ ΣΤΡΑΤΗΓΙΚΗΣ : Η ΠΕΡΙΠΤΩΣΗ
ΤΗΣ ΚΥΒΕΡΝΗΣΗΣ GEORGE W. BUSH
ΜΕΤΑ ΤΗΝ 11^Η ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΥ**

της **Μαρίας Μαυρικοπούλου**

Α.Μ.: 161008

Επιβλέπων Καθηγητής: Παναγιώτης Τσάκωνας

ΑΘΗΝΑ

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ 2019

ΥΠΕΥΘΥΝΗ ΔΗΛΩΣΗ

Δηλώνω υπεύθυνα ότι η συγκεκριμένη διπλωματική εργασία έχει συγγραφεί από εμένα προσωπικά και δεν έχει υποβληθεί ούτε έχει εγκριθεί στο πλαίσιο κάποιου άλλου μεταπτυχιακού ή προπτυχιακού τίτλου σπουδών, στην Ελλάδα ή στο εξωτερικό.

Οι πηγές στις οποίες ανέτρεξα για την εκπόνησή της αναφέρονται στο σύνολό τους, δίνοντας πλήρεις αναφορές στους συγγραφείς, συμπεριλαμβανομένων και των πηγών που χρησιμοποιήθηκαν από το Διαδίκτυο.

Σε κάθε περίπτωση, αναληθούς ή ανακριβούς δήλωσης, υπόκειμαι στις συνέπειες που προβλέπονται στον Κανονισμό Σπουδών του Μεταπτυχιακού Προγράμματος καθώς και στις διατάξεις που προβλέπει η Ελληνική και Κοινοτική Νομοθεσία περί πνευματικής ιδιοκτησίας.

Ο/Η ΔΗΛΩΝ/ΟΥΣΑ

ΠΙΝΑΚΑΣ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

ΕΙΣΑΓΩΓΗ	3
ΠΡΩΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Ιδεολογία και υψηλή στρατηγική.....	4
1.1. Ο ρόλος της ιδεολογίας στη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής.....	4
1.2. Ο ρόλος της ιδεολογίας στην αμερικανική υψηλή στρατηγική μέχρι την 11 ^η Σεπτεμβρίου.....	7
1.3. Ο ρόλος της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας στην αμερικανική εξωτερική πολιτική έως την 11 ^η Σεπτεμβρίου 2001.....	13
ΔΕΥΤΕΡΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Ο αντίκτυπος της 11 ^{ης} Σεπτεμβρίου στην αμερικανική υψηλή στρατηγική.....	18
2.1. Προς αναζήτηση μιας νέας στρατηγικής ασφαλείας.....	18
2.2. Η αντίδραση της κυβέρνησης Bush στις επιθέσεις της 11 ^{ης} Σεπτεμβρίου.....	20
ΤΡΙΤΟ ΚΕΦΑΛΑΙΟ	
Η νεοσυντηρητική ιδεολογική κατασκευή του Δόγματος Bush	
3.1. Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην κυβέρνηση George W. Bush	25
3.2 Η αποτύπωση των νεοσυντηρητικών ιδεολογικών αρχών και πεποιθήσεων στην κυβέρνηση George W. Bush.....	28
3.2.1 Καλόπιστη ηγεμονία.....	28
3.2.2 Πίστη στη στρατιωτική ισχύ.....	31

<i>3.2.3 Αμερικανικός Εξαιρετισμός.....</i>	<i>31</i>
<i>3.2.4 Μονομέρεια και προληπτική δράση.....</i>	<i>33</i>
<i>3.2.5. Οριενταλισμός.....</i>	<i>35</i>
<i>3.2.6. Μανιχαϊσμός.....</i>	<i>38</i>
ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ.....	39
ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ.....	41

Εισαγωγή

Η υψηλή στρατηγική ενσωματώνει τα στρατιωτικά, πολιτικά και οικονομικά μέσα που χρησιμοποιεί ένα κράτος ώστε να επιτύχει τους απώτερους στόχους του στο διεθνές σύστημα¹. Η ιεράρχηση και αξιολόγηση των συμφερόντων, των απειλών και των μέσων που διαθέτει ένα κράτος συνιστούν την αναπόφευκτη διαδικασία του σχεδιασμού της υψηλής στρατηγικής από τους πολιτικούς δρώντες. Ο σχεδιασμός αυτός αποτελείται από τον τρόπο που το κάθε κράτος χρησιμοποιεί τα εργαλεία που έχει στη διάθεση του, όπως οι αμυντικές δαπάνες, η φύση και το εύρος των στρατιωτικών υποχρεώσεων του, η χρήση της εξωτερικής βοήθειας και των διπλωματικών του μέσων απέναντι σε πραγματικούς ή δυνητικούς συμμάχους και αντιπάλους. Η υψηλή στρατηγική ενός κράτους δεν είναι πάντα συμπαγής ή σαφής και μπορεί κάποια στιγμή να αλλάξει σημαντικά. Η αμερικανική υψηλή στρατηγική από το Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο έχει υποστεί τέτοιες αλλαγές, περνώντας κατά τον Ψυχρό Πόλεμο από την στρατηγική της *ανάσχεσης* της Σοβιετικής ένωσης σε αυτήν της *ύφεσης*, δίνοντας τη θέση τους μετά τον Ψυχρό Πόλεμο σε μια πιο ευρεία και με λιγότερες προκλήσεις υψηλή στρατηγική με χαρακτηριστικό της την ανάληψη ανθρωπιστικών επεμβάσεων. Η άλλη μεγάλη αλλαγή που μεταμόρφωσε την αμερικανική υψηλή στρατηγική έλαβε χώρα μετά τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στη Νέα Υόρκη και την Ουάσιγκτον. Η στρατηγική αυτή εστίαζε στην προώθηση της δημοκρατίας με τη χρήση βίας, όπως αποτυπώθηκε στο Δόγμα Bush το 2002 και εκτελέστηκε ένα χρόνο αργότερα στο Ιράκ. Οι Ηνωμένες Πολιτείες χρησιμοποιώντας ισχυρές δυνάμεις επενέβησαν στην ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής, χωρίς το Ιράκ να συνιστά άμεση απειλή για την αμερικανική ασφάλεια. Το ερώτημα ποιοι παράγοντες επέδρασαν στην αλλαγή της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής μετά την 11^η Σεπτεμβρίου και έβαλαν στον πυρήνα της την προώθηση της δημοκρατίας με βίαια μέσα, έχει απασχολήσει πολλούς μελετητές².

Ο σκοπός της παρούσας μελέτης είναι δείξει τους *ιδεολογικούς* παράγοντες που επέδρασαν στο μετασχηματισμό της αμερικανικής υψηλής πολιτικής επί κυβέρνησης George W. Bush. Στο πρώτο κεφάλαιο θα επιχειρήσουμε να

¹ Biddle Stephen D. (2005), *American Grand Strategy After 9/11: an Assessment*, Strategic Studies Institute, U.S Army War College, : .1 & Dueck Kolin (2006), *Reluctant Crusaders: Power, Culture and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press, : 1, 11

² Miller Benjamin (2010), *Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq*, Security Studies, 19:1, : .27

εντοπίσουμε τη σχέση ανάμεσα στην ιδεολογία και την υψηλή στρατηγική, αρχικά μέσα από τις κυρίαρχες θεωρητικές προσεγγίσεις των διεθνών σχέσεων, και στη συνέχεια μέσα από τον ρόλο που διαδραμάτισε στην διαμόρφωση της αμερικανικής υψηλής στρατηγικής έως την 11^η Σεπτεμβρίου του 2001. Στη συνέχεια θα εξεταστεί ο ρόλος της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας στην αμερικανική υψηλή στρατηγική για την ίδια περίοδο. Στο δεύτερο κεφάλαιο θα προσπαθήσουμε να δείξουμε γιατί οι επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου άλλαξαν την παραδοσιακή οπτική για την αμερικανική στρατηγική, και πως εκφράστηκε αυτή η αλλαγή μέσα από το δόγμα Bush. Στο τρίτο κεφάλαιο, αφού αναφέρουμε λίγα πράγματα για το σύστημα λήψης αποφάσεων της εξωτερικής πολιτικής επί διακυβέρνησης George W. Bush και παρουσιάσουμε τους βασικούς πολιτικούς δρώντες στην κυβέρνηση του, θα αναλύσουμε τα στοιχεία της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας που επέδρασαν στη διαμόρφωση της αμερικανικής στρατηγικής μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. Στο τέλος παραθέτουμε τα συμπεράσματα από την παρούσα μελέτη.

Κεφάλαιο 1. Ιδεολογία και υψηλή στρατηγική

1.1 Ο ρόλος της ιδεολογίας στη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής

Το ζήτημα των μεταβολών στην αμερικανική υψηλή στρατηγική τα τελευταία χρόνια έχει γίνει αντικείμενο αντιπαράθεσης ανάμεσα στις σημαντικότερες θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων. Το κύριο ερώτημα είναι αν η υψηλή στρατηγική όπως αποτυπώνεται στην εξωτερική πολιτική και την πολιτική ασφαλείας, καθορίζεται από υλιστικούς ή ιδεατούς παράγοντες³. Οι υλιστικοί παράγοντες είναι η ισχύς και τα συμφέροντα όπως διαμορφώνονται από τις οικονομικές/ στρατιωτικές δυνάμεις μιας χώρας. Οι ιδεατοί παράγοντες είναι οι μη υλικές συνθήκες όπως δηλαδή η ιδεολογία που συνιστάται από ένα σύνολο ιδεών και πεποιθήσεων, η κουλτούρα που είναι η κοινή γνώση που μοιράζεται μια κοινωνία και παίρνει συγκεκριμένες κανονιστικές, θεσμικές ή ιδεολογικές μορφές, και η ταυτότητα του κράτους⁴.

³ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : .27

⁴ Wendt Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press : . 92,141

Η κύρια προσέγγιση που κυριαρχεί στις θετικιστικές θεωρίες των Διεθνών Σχέσεων είναι αυτή του ρεαλισμού που υποστηρίζει ότι η πολιτική είναι αυτόνομη σφαίρα δράσης ξεχωριστή από τις άλλες όπως η οικονομία ή η θρησκεία⁵. Οι υλιστικοί παράγοντες, δηλαδή η ισχύς και τα συμφέροντα, είναι οι κύριοι διαμορφωτές της υψηλής στρατηγικής ενός κράτους. Οι ιδέες έχουν κάποια επιρροή αλλά αυτή είναι ξεχωριστή και δευτερεύουσα σε σχέση με τους υλιστικούς παράγοντες⁶. Για τον Mearsheimer η ανταγωνιστική φύση του διεθνούς συστήματος ωθεί τα κράτη να υιοθετούν πιο επιθετικές στρατηγικές και να επιδιώκουν αύξηση της ισχύος τους. Όσο μεγαλώνουν οι σχετικές δυνατότητες του κράτους τόσο περισσότερο αυτό υιοθετεί επεκτατική υψηλή στρατηγική⁷. Η συμπεριφορά των κρατών, σύμφωνα με το Νεορεαλισμό του Kenneth Waltz, καθορίζεται από τη διεθνή αναρχία και οι αλλαγές στο διεθνές σύστημα συντελούνται από τις αλλαγές της κατανομής ισχύος ανάμεσα στα κράτη. Οι άνθρωποι πίσω από το κράτος δεν έχουν μεγάλη σημασία γιατί οι πράξεις τους εξαρτώνται και καθορίζονται από τη δομή του διεθνούς συστήματος που τελικά υπαγορεύει την ίδια την πολιτική. Ως εκ τούτου οι ηγέτες δεν έχουν περιθώρια ελεύθερων πολιτικών κινήσεων στην άσκηση της εξωτερικής πολιτικής⁸. Η κάθε τους απόφαση λαμβάνεται με ορθολογικά κριτήρια και ταυτίζεται με το συμφέρον των ιδίων και του κράτους, όπως ορίζει η δομή του διεθνούς συστήματος⁹.

Ο Νεορεαλισμός και ο Νεοφιλελευθερισμός μοιράζονται την πεποίθηση ότι οι υλιστικοί παράγοντες έχουν την πρωτοκαθεδρία στη διαμόρφωση της υψηλής στρατηγικής, με τη διαφορά ότι οι Νεοφιλελεύθεροι αποδίδουν εξίσου σημαντικό ρόλο στο θεσμικό εποικοδόμημα. Σύμφωνα με τους Goldstein & Keohane οι ιδέες παίζουν ρόλο στη χάραξη πολιτικής, αλλά οι δρώντες δεν παύουν να συμπεριφέρονται εγωιστικά και κατά βάση ορθολογικά. Για να γίνουν όμως κατανοητά τα αποτελέσματα των πολιτικών αποφάσεων, πρέπει να εξεταστούν σε

⁵ Morgenthau Hans J., *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Seventh Edition, Mc Graw Hill Higher Education, : . 4.

⁶ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : 27

⁷ Dueck Kolin (2006), *όπ.παρ.* : . 17

⁸ Jackson Robert & Georg Sorensen (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Εποχή*, Εκδόσεις Guttenberg, σ136 & Heywood Andrew (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Εκδόσεις Κριτική, σ 124

⁹ Waltz N. Kenneth (1979), *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company, : .117

συνδυασμό οι υλιστικοί παράγοντες που επέδρασαν σε αυτές, με τις ιδέες και πεποιθήσεις των πολιτικών δρώντων¹⁰.

Αντίθετα για τους κονστρουκτιβιστές η βάση του διεθνούς συστήματος έχει πνευματικά και όχι υλιστικά χαρακτηριστικά. Οι ιδέες, η κουλτούρα και οι νόρμες είναι βασικοί παράγοντες διαμόρφωσης της εξωτερικής πολιτικής και πολιτικής ασφαλείας. Κεντρικό στοιχείο στην ιδεολογία τους είναι πως οι κοινές ιδέες, αντιλήψεις και απόψεις των ανθρώπων εκφράζουν τα συμφέροντα και την ταυτότητα τους, ενώ όταν είναι ευρέως διαδεδομένες απηχούν τον τρόπο που ένα σύνολο ανθρώπων ως έθνος αντιλαμβάνεται τον εαυτό του σε σχέση με άλλα έθνη, για παράδειγμα ως προς τον πολιτισμό, την ιδεολογία ή τη θρησκεία του ¹¹.

Σύμφωνα με τον Alexander Wendt οι κοινές πεποιθήσεις, ιδέες, αντιλήψεις ή αξίες που μοιράζονται οι άνθρωποι, διαμορφώνουν και εκφράζουν την ταυτότητα και τα συμφέροντα του κράτους. Η ισχύς και τα συμφέροντα είναι όντως σημαντικοί παράγοντες της διεθνούς ζωής, αλλά σε μεγάλο βαθμό είναι λειτουργία πολιτισμικά συνισταμένων ιδεών. Οι ιδέες καθορίζουν το νόημα και το περιεχόμενο της ισχύος αλλά και τις στρατηγικές που ακολουθούν τα κράτη για να επιδιώξουν τα συμφέροντα τους¹². Αν οι ιδέες δεν είχαν σημασία, και οι αποφάσεις από τους ηγέτες λαμβάνονταν μόνο με ορθολογικά κριτήρια με βάση τα προσωπικά και εθνικά συμφέροντα, όπως πίστευαν οι ρεαλιστές, τότε σύμφωνα με τον Τσαρδανίδη, η εξωτερική πολιτική των κρατών θα ήταν πάντα ίδια ανεξάρτητα από την εκάστοτε ηγεσία. Αυτό όμως δε συμβαίνει γιατί άλλοι παράγοντες όπως η προσωπικότητα του ηγέτη, οι πεποιθήσεις και η ιδεολογία του παρεμβαίνουν και δεν οδηγούν πάντα στη λήψη της ορθολογικής απόφασης¹³.

Ο ρόλος των στρατηγικών δογμάτων, των ιδεών και της στρατηγικής κουλτούρας, έννοια που εισήγαγαν οι κονστρουκτιβιστές από τις αρχές του 1980, είναι κεντρικός για την εξήγηση των αλλαγών στην υψηλή στρατηγική ενός κράτους¹⁴. Η στρατηγική κουλτούρα αφορά τις πολιτισμικές επιρροές, δηλαδή το

¹⁰ Goldstein Judith. & Robert O. Keohane.(1993). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*, Cornell University Press, : .5, 13

¹¹ Jackson Robert & Georg Sorensen (2006), οπ.παρ. : . 371, 373

¹² Waltz N. Kenneth οπ.παρ. : . 31, 41.

¹³ Τσαρδανίδης Χαράλαμπος (2006), *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική: Θεωρητικές προσεγγίσεις για το εσωτερικό και διεθνές περιβάλλον*, Αθήνα: Παπαζήση : . 95-96

¹⁴ Flibbert Andrew (2010), *The Road to Baghdad: Ideas and Intellectuals in Explanations of the Iraq War*, Security Studies, 15:2, : .312

σύνολο των νορμών, συμβόλων, αξιών, ιδεολογιών και πεποιθήσεων που επηρεάζει και δημιουργεί στρατηγικές προτιμήσεις στις ελίτ και τους πολιτικούς δρώντες. Η στρατηγική κουλτούρα δεν είναι στατική ή μόνιμη και παρόλο που είναι πιθανόν να δημιουργεί συνέχεια στις πολιτικές εθνικής ασφάλειας, μπορεί να αλλάξει σε περίπτωση τραυματικών γεγονότων όπως αυτό της 11^{ης} Σεπτεμβρίου¹⁵.

1.2. Ο ρόλος της ιδεολογίας στην αμερικανική υψηλή στρατηγική μέχρι την 11^η Σεπτεμβρίου

Κεντρικό στοιχείο της μεταπολεμικής ηγεμονίας των Ηνωμένων Πολιτειών, ήταν η κυριαρχία τους επί των πετρελαϊκών αποθεμάτων της Μέσης Ανατολής. Μετά το '70 όμως, η αμερικανική ηγεμονία υπονομεύονταν από δύο συχνά αντικρουόμενους στόχους: την υποστήριξη προς το Ισραήλ και τον έμμεσο έλεγχο της παγκόσμιας πετρελαϊκής αγοράς¹⁶. Όπως το έθεσε το έθεσε ο S. Schenninger :

«Η διαχείριση των εντάσεων ανάμεσα σε αυτούς τους δύο στόχους έχει υπάρξει μια από τις σημαντικότερες και δυσκολότερες πολιτικές προκλήσεις κάθε προέδρου από τον Lyndon Johnson¹⁷»

Η υψηλή στρατηγική που ακολούθησαν μεταπολεμικά οι Ηνωμένες Πολιτείες οργανώθηκε γύρω από ρεαλιστική και φιλελεύθερη ιδεολογική προσέγγιση. Παρόλο που στοιχεία και από τις δύο ήταν πάντα παρόντα στην αμερικανική υψηλή στρατηγική, κατά περιόδους επικρατούσαν τα βασικά συστατικά είτε της μιας είτε της άλλης προσέγγισης. Ο ρεαλισμός συνδέθηκε κυρίως με την πολιτική του Hamilton και του Roosevelt, και αργότερα με του Nixon και του υπουργού εξωτερικών Kissinger. Κατά τον Ψυχρό Πόλεμο η αμερικανική υψηλή στρατηγική οργανώθηκε κυρίως γύρω από τη ρεαλιστική στρατηγική της διατήρησης της ισορροπίας δυνάμεων και της σταθερότητας, μέσω των δογμάτων της Ανάσχεσης (Δόγμα Truman) και της Αμοιβαίας Πυρηνικής Καταστροφής¹⁸. Το Δόγμα Truman στόχευε στην ανάσχεση της Σοβιετικής επέκτασης και επιρροής μέσω υποστήριξης

¹⁵ Lauterbach Toby (2011), *Constructivism, Strategic Culture, and the Iraq War*, Air & Space Power Journal - Africa and Francophonie, vol. 2, issue 4, : . 62-63

¹⁶ Hinnebusch Raymond (2007) *The US Invasion of Iraq: Explanations and Implications*, Critique: Critical Middle Eastern Studies, 16:3. : . 216

¹⁷ Schwenninger R. Sherle R.(2003),όπ.παρ: . 29

¹⁸ Ikenberry G. John (2005), *Power and liberal order: America's postwar world order in transition*, International Relations of the Asia-Pacific Volume 5, : . 137

και χρηματοδότησης κρατών, όπως η Ελλάδα και η Τουρκία, που κινδύνευαν από τη Σοβιετική επεκτατική πολιτική¹⁹.

Στον απόηχο του Πολέμου στο Βιετνάμ, οι Ηνωμένες Πολιτείες οργάνωσαν την υψηλή στρατηγική τους γύρω από το δόγμα Weinberger-Powel που εφαρμόστηκε στον Πόλεμο του Κόλπου το 1990. Σύμφωνα με το δόγμα Weinberger-Powel, τα αμερικανικά στρατεύματα πρέπει να επιχειρούν στο εξωτερικό μόνο εάν διακυβεύονται ζωτικά για τις Ηνωμένες Πολιτείες συμφέροντα, ενώ είναι απαραίτητο να υπάρχει ξεκάθαρος πολιτικός και στρατιωτικός στόχος, καθώς και στρατηγική εξόδου²⁰. Τις περιόδους υψηλής ψυχροπολεμικής έντασης, δηλαδή από το 1947-1962 και το 1979-1985 υιοθετήθηκε πιο επιθετική ρεαλιστική υψηλή στρατηγική με τεράστια προγράμματα στρατιωτικών εξοπλισμών, και το δόγμα των Μαζικών Αντιποίνων (Massive Retaliation). Αντίθετα, πιο αμυντική ρεαλιστική στρατηγική υιοθετήθηκε τις περιόδους ύφεσης (détente) 1963-1978 και 1985-1990, όπου οι Σοβιετικοί ιδιαίτερα κατά την προεδρία Νixon αντιμετωπίζονταν τόσο σαν αντίπαλος όσο και σαν συνεργάτης²¹.

Ενώ η ρεαλιστική στρατηγική που ακολούθησαν μεταπολεμικά οι Ηνωμένες Πολιτείες στόχευε στην αντιμετώπιση της Σοβιετικής ισχύος και την ισορροπία δυνάμεων, η μεταψυχροπολεμική φιλελεύθερη στρατηγική στόχευε στην αποφυγή της επιστροφής στην εποχή της οικονομικής αντιπαλότητας και εμπορικού ανταγωνισμού. Αυτή η αλλαγή ήταν δυνατή γιατί με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, κατέρρευσαν και οι περιορισμοί που είχαν οι Ηνωμένες Πολιτείες για στρατιωτικές επεμβάσεις, ενώ πλέον δεν υπήρχε καμία άλλη δύναμη πρόθυμη ή ικανή να απειλήσει την αμερικανική ηγεμονία. Ευνοήθηκε έτσι η υιοθέτηση μιας φιλελεύθερης ατζέντας από τις μεταψυχροπολεμικές κυβερνήσεις, που ήταν συμβατή με τις ιδεολογικές τους προτιμήσεις²². Η προώθηση της δημοκρατίας, της ανοικτής αγοράς και των πολυμερών θεσμικών σχέσεων, έγιναν το όχημα για την εξυπηρέτηση

¹⁹ The Truman Doctrine, 1947, Office of the Historian διαθέσιμο στο <https://history.state.gov/milestones/1945-1952/truman-doctrine> , τελευταία πρόσβαση 12/9/20179

²⁰ La Feber Walter (2009), *The Rise and Fall of Colin Powell and the Powell Doctrine*, Political Science Quarterly, Vol. 124, No. 1, : . 73, 76.

²¹ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : .38-39 & Kissinger Henry (1994), *Διπλωματία*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, : 826.

²² Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : .44

των αμερικάνικων συμφερόντων, της διατήρησης της ισχύος της και της επέκτασης της επιρροής της²³.

Οι φιλελεύθερες ιδέες του ουίλσονισμού, όπως εκφράστηκαν μέσα από τον αμερικανό πρόεδρο Woodrow Wilson θεωρείται ότι έχουν διαμορφώσει, άλλοτε σε μεγαλύτερο και άλλοτε σε μικρότερο βαθμό, την αμερικανική υψηλή στρατηγική. Ο Wilson που βρίσκεται στον αντίποδα του ρεαλισμού του Roosevelt, πίστευε πως οδηγός της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής θα πρέπει να είναι η προώθηση των αμερικανικών φιλελεύθερων αξιών και όχι τα στενά οικονομικά και στρατιωτικά της συμφέροντα²⁴. Σύμφωνα με το σκεπτικό του Wilson, ο ασφαλέστερος τρόπος για τη διατήρηση της παγκόσμιας ειρήνης και αρμονίας είναι η εξάπλωση της αμερικανικού τύπου δημοκρατίας. Αυτό στηριζόταν στην πεποίθηση του ότι η εξωτερική πολιτική ενός κράτους εξαρτάται σε μεγάλο βαθμό από το πολίτευμα του. Τα δημοκρατικά κράτη θεωρούνται από τη φύση τους ειρηνικά, ενώ αντίθετα τα απολυταρχικά κράτη είναι επιθετικά και милитарιστικά²⁵.

Αυτές οι ιδέες χρησιμοποιήθηκαν με παραλλαγές σχεδόν από κάθε πρόεδρο μετά τον Wilson, και παρόλη την κριτική που έχουν δεχτεί, σύμφωνα με τον Kissinger βρίσκονται στον πυρήνα της αμερικάνικης σκέψης στα θέματα της εξωτερικής πολιτικής²⁶. Μετά την κατάρρευση του κομμουνισμού όμως η ιδέα της προώθησης της δημοκρατικής ειρήνης απέκτησε καινούργια δυναμική, ιδιαίτερα μέσα από το έργο του Francis Fukuyama. Σύμφωνα με το συγγραφέα η επικράτηση της φιλελεύθερης δημοκρατίας έναντι της μοναρχίας, του φασισμού, και του κομμουνισμού σημαίνει το τέλος της εξέλιξης των ιδεολογιών, την εδραίωση της τελικής μορφής της ανθρώπινης διακυβέρνησης, και άρα το «τέλος της ιστορίας». Η ευρεία αποδοχή της φιλελεύθερης δημοκρατίας μπορεί να φέρει ειρήνη και ασφάλεια, καθώς οι δημοκρατίες δεν πολεμούν μεταξύ τους, οπότε οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν συμφέρον να τη διατηρήσουν και όπου είναι δυνατόν, να την εξαπλώσουν²⁷.

²³Ikenberry G. John (2005), *όπ.παρ.* : 138

²⁴ Μελάς Κώστας (2009), Προλεγόμενα στην Ελληνική Έκδοση, στο Fukuyama Francis, (2006), *Η Αμερική σε Σταυροδρόμο : Δημοκρατία, Ισχύς και η Νεοσυντηρητική Κληρονομιά*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, : 19

²⁵Heywood Andrew (2013),*όπ.παρ.* : .130-131

²⁶Kissinger Henry (1994), *όπ.παρ.* : 60

²⁷ Fukuyama Francis(1992), *The End of History and the Last Man*, The Free Press, Macmillan inc, New York, : . xi, 280.

Με τις φιλελεύθερες-δημοκρατικές αξίες συνδέεται και η έννοια του «εξαιρετισμού» στην αμερικάνικη εθνική ταυτότητα. Σύμφωνα με τον Stanley Hoffman όλα τα κράτη πιστεύουν ότι είναι «εξαιρετικά», αλλά μόνο οι Ηνωμένες Πολιτείες ενσωμάτωσαν αυτή την ιδέα στην εξωτερική τους πολιτική²⁸. Στον πυρήνα του δόγματος του εξαιρετισμού βρίσκεται η πεποίθηση ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι όχι μόνο το πλουσιότερο και πιο ισχυρό κράτος στον κόσμο, αλλά οι φιλελεύθερες αξίες του το κάνουν ηθικά και πολιτικά ανώτερο από όλα τα άλλα κράτη. Οι καταβολές αυτές τις ιδέας εντοπίζονται ήδη από την ευρωπαϊκή αποίκηση της Βορείου Αμερικής και τη μοναδική ιστορική εξέλιξη των Ηνωμένων Πολιτειών και ενισχύθηκε σχεδόν από όλους τους αμερικανούς προέδρους ρεπουμπλικάνους και δημοκράτες, μέσα από τη ρητορική τους²⁹.

Αυτή η πεποίθηση έχει δημιουργήσει δύο αντιφατικές σχολές σκέψης στην αμερικανική εξωτερική πολιτική, που έχουν σαν βάση τους ότι η φυσιολογική τάξη πραγμάτων στηρίζεται στη δημοκρατία, το ελεύθερο εμπόριο, και το σεβασμό στο διεθνές δίκαιο. Οι δύο σχολές αποδίδουν μεσσιανικό ρόλο στις Ηνωμένες Πολιτείες στο πρότυπο του ουίλσονισμού. Η μία σχολή (exemplarists) βλέπει τις Ηνωμένες Πολιτείες σαν *φάρο* που πρέπει να εκπέμπει στα υπόλοιπα κράτη τις φιλελεύθερες αξίες της. Διατηρώντας και δυναμώνοντας τις φιλελεύθερες αξίες και τους δημοκρατικούς θεσμούς στο εσωτερικό τους, οι Ηνωμένες Πολιτείες θα λειτουργούν ως υπόδειγμα για τον υπόλοιπο κόσμο. Η άλλη σχολή σκέψης (crusaders) βλέπει τις Ηνωμένες Πολιτείες σαν *σταυροφόρο* που υποχρεούται να εκστρατεύσει για αυτές τις αξίες σε όλο τον κόσμο, ακόμα και με τη χρήση βίας. Υπό αυτή την έννοια η προώθηση της δημοκρατικής ειρήνης στο πρότυπο των Ηνωμένων Πολιτειών όχι μόνο εξυπηρετεί τα αμερικανικά συμφέροντα, αλλά αποτελεί και ηθική υποχρέωση απέναντι στον υπόλοιπο κόσμο³⁰. Έχοντας αγνά κίνητρα, σύμφωνα με αυτή την άποψη, οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι απόλυτα ικανές να διαδραματίσουν το ρόλο του καλοπροαίρετου ηγεμόνα στην παγκόσμια πολιτική σκηνή. Η «εξαιρετική φύση» των

²⁸ Hoffman Stanley (2002), *The High and the Mighty*, The American Prospect, διαθέσιμο στο <https://prospect.org/article/high-and-mighty>, τελευταία πρόσβαση 20/9/2019

²⁹ Για τον Jefferson οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν μια «δημοκρατική αυτοκρατορία» ενώ για τον Wilson ήταν φάρος ελευθερίας και ελπίδας για όλη την ανθρωπότητα. Στην ιστορία έχει μείνει η φράση του Lincoln πως η Αμερική είναι «η τελευταία, καλύτερη ελπίδα της γης», φράση που χρησιμοποίησε και ο Reagan σε μια ομιλία «ωδή» στο αμερικανικό μεγαλείο το 1974 στο πρώτο Συνέδριο Πολιτικής Δράσης των Συντηρητικών.

³⁰ Monten Jonathan (2005), *The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion in U.S Strategy*, International Security, Vol. 29, No. 4, : . 124-125 & Kissinger Henry (1994), *όπ.παρ.* : 22

Ηνωμένων Πολιτειών που πηγάζει από την ηθική ανωτερότητα τους και την αφοσίωση των αμερικανών ηγετών στις φιλελεύθερες αρχές της δημοκρατίας, της ελευθερίας, της ισότητας, της ισονομίας και της δικαιοσύνης, εξασφαλίζει ότι θα ενεργούν σαν καλοπροαίρετος, και όχι σαν κακόβουλος ηγεμόνας³¹.

Οι μεταψυχροπολεμικοί πρόεδροι George H.W. Bush³² και Bill Clinton, πίστευαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες ως η μόνη υπερδύναμη πλέον, έπρεπε να αναλάβουν έναν καινούργιο, ηγετικό ρόλο μέσα στη νέα παγκόσμια τάξη. Οι νέες συνθήκες κατέδειξαν ότι πιο ασφαλής δρόμος για να διατηρήσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες την πρωτοκαθεδρία τους και να διαχειριστούν τον καινούργιο πολύπλοκο κόσμο που είχε αναδυθεί από το κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης, ήταν αυτός της πολυμερούς συνεργασίας³³. Για τον πρόεδρο Bush αυτό σήμαινε ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες σε συνεργασία με τη διεθνή κοινότητα έπρεπε να ηγηθεί για την προώθηση της δημοκρατικής ειρήνης, ώστε να δημιουργηθεί μια παγκόσμια δημοκρατική τάξη βασισμένη στις κοινές αξίες και στο γράμμα του νόμου³⁴. Όταν υπήρξε χρήση βίας όπως στον Πόλεμο του Κόλπου το 1990-1991, έγινε για να αποκαταστήσει το status quo ante που είχε παραβιαστεί από το Ιράκ και δεν επιχειρήθηκε καθεστωτική αλλαγή ή εκδημοκρατισμός. Επιπλέον, ο πρόεδρος George H. W. Bush επέλεξε να εξασφαλίσει πρώτα την υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας, συμπεριλαμβανομένων κρατών του αραβικού κόσμου όπως η Συρία και η Αίγυπτος, και μην αφηγήσει το Συμβούλιο Ασφαλείας μένοντας έξω από τη Βαγδάτη. Προτεραιότητα του ήταν η γεωπολιτική σταθερότητα στην περιοχή ώστε να μη διαταραχτεί η απρόσκοπτη πετρελαϊκή ροή από τον Κόλπο που τροφοδοτούσε την παγκόσμια οικονομία³⁵.

Στο ίδιο πλαίσιο ο πρόεδρος Clinton δούλεψε σκληρά για να δημιουργήσει νέους συμμάχους και να διατηρήσει μεγάλες συμμαχίες, και σε μεγάλο βαθμό τα κατάφερε³⁶. Αν και παρέκαμψε τα Ηνωμένα Έθνη στην περίπτωση του Κοσσόβου, η επέμβαση θεωρήθηκε δίκαιη, ενώ επιπλέον δεν είχε ελευθερία κινήσεων να δράσει

³¹Flibbert Andrew (2010), *όπ. Παρ.* : .332 & Monten Jonathan (2005), : .125-126

³² Ο George H. W. Bush, αντίθετα με τον Clinton, δεν ταυτίζονταν ιδεολογικά με το φιλελευθερισμό αλλά με το ρεαλισμό. Όμως με την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης και την ελευθερία κινήσεων που συνεπάγονταν η απόλυτη πλέον αμερικανική ηγεμονία, έκανε την κυβέρνηση του να αρχίσει να σκέφτεται με φιλελεύθερους όρους, όπως φάνηκε από την πρωτοβουλία για την επέμβαση στη Σομαλία το 1992. Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : .44

³³Jarvis R.(2003), *Understanding the Bush Doctrine*, Political Science Quarterly, Vol. 118, No. 3: 378

³⁴ National Security Strategy of the United States (01/1993), Preface & : .1-2

³⁵ Lauterbach Toby (2011), *όπ.παρ* : .69

³⁶Jarvis R.(2003),*όπ.παρ*: 378

καθώς υπέπιπτε σε περιορισμούς που επέβαλλε το NATO και οι σύμμαχοι³⁷. Ο Clinton πιστός στις αρχές του ουλισονισμού, βάσισε την αμερικανική στρατηγική επί της προεδρίας του στην πεποίθηση ότι ο ρόλος των Ηνωμένων Πολιτειών ήταν η *ειρηνική διεύρυνση* των δημοκρατιών που ενστερνίζονται τις αρχές της ελεύθερης αγοράς και του ελεύθερου εμπορίου, γιατί αυτό εξυπηρετεί τα αμερικανικά συμφέροντα (δόγμα της Διεύρυνσης)³⁸. Οι στρατιωτικές επεμβάσεις στη Βοσνία το 1995 και το Κόσσοβο το 1999 έγιναν για ανθρωπιστικούς λόγους, χωρίς να υπάρχει η ρητορική της καθεστωτικής αλλαγής και του εκδημοκρατισμού. Σύμφωνα με τον Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας του Clinton, Anthony Lake, η στρατηγική της διεύρυνσης όχι μόνο θα μεγέθυνε την αμερικανική οικονομία, αλλά θα έκανε και τις Ηνωμένες Πολιτείες πιο ασφαλείς γιατί «οι δημοκρατίες έχουν την τάση να μην πολεμούν μεταξύ τους ή να υποστηρίζουν την τρομοκρατία³⁹».

Όταν το 2001 ανέλαβε την προεδρεία των Ηνωμένων Πολιτειών ο George W. Bush, φάνηκε ότι απομακρύνεται από την ουλισόνια ιδεολογία που ακολουθούσαν οι προκάτοχοι του, και ότι υιοθετούσε πιο ρεαλιστική προσέγγιση στην αμερικανική εξωτερική πολιτική. Ήδη, από την προεκλογική του καμπάνια είχε ασκήσει κριτική στον Clinton για την έντονη αμερικανική στρατιωτική παρουσία στο εξωτερικό και δήλωσε ότι οι επεμβάσεις δεν πρέπει να γίνονται με βάση ανθρωπιστικά κριτήρια αλλά με βάση το εθνικό συμφέρον. Ταυτόχρονα συζητούσε για αύξηση των αμυντικών δαπανών της χώρας και δήλωνε επιφύλαξη για τυχόν υπονόμηση της κυριαρχίας των Ηνωμένων Πολιτειών μέσα από τη συμμετοχή της σε πολυμερείς συμφωνίες όπως αυτή του Διεθνούς Ποινικού Δικαστηρίου. Με την ανάληψη της προεδρίας του ο Bush, συνεπής στις προεκλογικές του δηλώσεις, παρουσίασε μια πιο χαμηλών τόνων και πραγματιστική υψηλή στρατηγική από αυτή του προκατόχου του, ανακοινώνοντας ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν θα συμμετείχαν σε ειρηνευτικές αποστολές και θα επικεντρώνονταν σε εσωτερικά ζητήματα της χώρας. Μετά όμως τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου η κυβέρνηση Bush άφησε πίσω της τη ρεαλιστική ρητορική και σχεδίασε μια υψηλή στρατηγική βασισμένη στην

³⁷Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : . 46-47

³⁸Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : . 47, 49

³⁹ Anthony Lake(21/09/1993), *From Containment to Enlargement*, ομιλία στο Johns Hopkins University School of Advanced International Studies, Washington D.C., διαθέσιμο στο www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html

ιδεολογία και τις πεποιθήσεις των νεοσυντηρητικών στελεχών της κυβέρνησης του, που είχε σα στόχο την παγκόσμια αμερικανική πρωτοκαθεδρία (primacy)⁴⁰.

1.3 Ο ρόλος της νεοσυντηρητικής ιδεολογίας στην αμερικανική εξωτερική πολιτική έως την 11^η Σεπτεμβρίου 2001

Ο νεοσυντηρητισμός δε θεωρείται συμπαγής ιδεολογία, με τη μορφή για παράδειγμα του μαρξισμού. Δεν έχει κάποιο δόγμα και παρόλο που υπάρχουν πολλά κείμενα που έχουν γράψει νεοσυντηρητικοί, λίγα από αυτά είναι κανονιστικά. Βασίζεται όμως σε έναν πυρήνα συνεκτικών ιδεών που πηγάζουν από ένα σύνολο αμερικανικών παραδόσεων, και διαμορφώθηκαν μέσα σε μεγάλο χρονικό διάστημα, από διαφορετικά άτομα⁴¹. Οι απαρχές του νεοσυντηρητισμού εντοπίζονται στη Νέα Υόρκη στις αρχές της δεκαετίας του '40 από μια ομάδα διανοητών, κυρίως Εβραίων, που αρχικά είχαν αριστερές πολιτικές πεποιθήσεις, και στη συνέχεια έγιναν σφοδροί κριτικοί του κομμουνισμού. Η νεοσυντηρητική σκέψη οργανώθηκε μέσα από περιοδικά όπως το *Commentary* και αργότερα το *Public Interest* του Irving Kristol, όπου σχολίαζαν αποκλειστικά την εσωτερική πολιτική⁴². Τη δεκαετία του '70 οι νεοσυντηρητικοί άσκησαν δριμυία κριτική εναντίων του Kissinger και της στρατηγική της *détente*. Πίστευαν ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες κινδύνευαν από τη Σοβιετική Ένωση, και με τη ρεαλιστική εξωτερική πολιτική του Nixon παραδινόντουσαν στον εχθρό, στο όνομα του ρεαλισμού και της ειρήνης⁴³.

Τη δεκαετία του '80 όταν την προεδρία ανέλαβε ο Reagan, οι νεοσυντηρητικοί υποστήριζαν την στροφή προς την μανιχαϊστική ερμηνεία του Ψυχρού Πολέμου ως μάχη ανάμεσα στον σοβιετικό κομμουνισμό και τη φιλελεύθερη δημοκρατία⁴⁴. Στην κυβέρνηση του μάλιστα υπηρέτησαν σε υψηλόβαθμες θέσεις πολλοί νεοσυντηρητικοί όπως ο P. Wolfowitz, ο R. Perle και ο E. Abrams, που αργότερα είχαν κυβερνητικές θέσεις και στην κυβέρνηση του George W. Bush. Οι νεοσυντηρητικοί άσκησαν σημαντική επιρροή στον Reagan κατά την πρώτη θητεία του, παρέχοντας το ιδεολογικό στήριγμα για το υπέρογκο εξοπλιστικό του

⁴⁰Dueck Kolin (2006), *όπ.παρ* : . 149-150, 152.

⁴¹ Halper Stephan & Clark Jonathan (2004), *America Alone : The Neo-Conservatives and and the Global Order*, Cambridge University Press, : . 10

⁴² Beeson Mark (2004), *The Rise of the "Neocons" and the Evolution of American Foreign Policy*, University of Queensland, : .8-9

⁴³ Dorrien Gary (2004), *Imperial Designs : Neoconservatism and the new Pax Americana*, Routledge, New York, : .10

⁴⁴FukuyamaFrancis (2006), *όπ.παρ* : . 82-83

πρόγραμμα και για την αντί κομμουνιστική πολιτική του ώστε να κατατροπωθεί η κατά τον Reagan «αυτοκρατορία του κακού»⁴⁵.

Όταν την αμερικανική προεδρία ανέλαβε ο George H. W. Bush το επιτελείο του αποτελούνταν κυρίως από στελέχη με ρεαλιστική θεώρηση για την εξωτερική πολιτική της χώρας. Νεοσυντηρητικοί όπως ο Wolfowitz, αν και κατείχαν κυβερνητικές θέσεις, δεν είχαν ιδιαίτερη επιρροή. Στον Πόλεμο του Κόλπου το 1991 ο πρόεδρος Bush δεν πείσθηκε να προελάσει στη Βαγδάτη και να καθαιρέσει τον Saddam Hussein και επέλεξε να συμμορφωθεί με την εντολή των Ηνωμένων Εθνών⁴⁶. Αυτό οι νεοσυντηρητικοί το θεώρησαν μεγάλο λάθος, καθώς ήταν πεπεισμένοι ότι το αυταρχικό καθεστώς του Hussein αποτελούσε απειλή για τα αμερικανικά συμφέροντα στην περιοχή και έπρεπε να καταστραφεί. Σύμφωνα με τον Max Fisher αυτό που πολλοί αμερικάνοι είδαν σαν επιτυχία, πολλοί νεοσυντηρητικοί και όχι μόνο, το είδαν σαν εθνικό εξευτελισμό. Από εκείνη τη στιγμή οι νεοσυντηρητικοί απέκτησαν «εμμονή» με τον Hussein που μια δεκαετία αργότερα θα μεταφραζόταν σε πολιτική, αυτή της καθεστωτικής αλλαγής⁴⁷.

Λίγους μήνες πριν τη λήξη της θητείας του G. H. W. Bush, διέρρευσε στον τύπο ένα απόρρητο προσχέδιο του Υπουργείου Αμύνης που συνοψίζει πολλές από τις νεοσυντηρητικές αρχές που αποτυπώθηκαν λίγα χρόνια μετά στην αμερικανική υψηλή στρατηγική. Το κείμενο αυτό ανέλυε την μελλοντική στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών (Defense Planning Guidance). Γενική επίβλεψη του προσχεδίου είχε ο υπουργός Αμύνης της κυβέρνησης Dick Cheney, ενώ συντάκτες ήταν υψηλόβαθμα και μεσαία νεοσυντηρητικά στελέχη του Υπουργείου. Το προσχέδιο εγκρίθηκε από τον Αρχηγό του Επιτελείου Εθνικής Άμυνας Collin Powell και τον Υφυπουργό Αμύνης Paul Wolfowitz⁴⁸. Το κείμενο, που ανεπίσημα λέγεται

⁴⁵ Ευρυβιάδης Μάριος .Λ.(2004), *Οι Νεοσυντηρητικοί των ΗΠΑ και ο Πόλεμος στο Ιράκ*, στο Οι Διατλαντικές Σχέσεις: Συνεργασία ή Ανταγωνισμός;, επιμ Ντάλης Σ, Παπαζήση, : 149

⁴⁶ Dorrien Gary (2004), όπ.παρ : .25

⁴⁷ Fisher Max (2016), *America's unlearned lesson: the forgotten truth about why we invaded Iraq*, VOX, διαθέσιμο στο <https://www.vox.com/2016/2/16/11022104/iraq-war-neoconservatives> , τελευταία πρόσβαση 20/09/2019

⁴⁸ «Prevent the Reemergence of a New Rival» :The Making of the Cheney Regional Defense Strategy, 1991-1992, The National Security Archive, The George Washington University, διαθέσιμο στο <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb245/#doc3> , τελευταία πρόσβαση 27/6/2019

και δόγμα Wolfowitz, ξεκινάει με την αναγνώριση της παγκόσμιας πρωτοκαθεδρίας των Ηνωμένων Πολιτειών μετά τη νίκη επί του σοβιετικού κομμουνισμού, της ιρακινής επιθετικότητας αλλά και την εδραίωση μιας «δημοκρατικής ζώνης ειρήνης⁴⁹» με την ενσωμάτωση της Γερμανίας και της Ιαπωνίας σε αυτήν. Η νέα παγκόσμια τάξη επιτάσσει την αλλαγή των αμερικανικών προτεραιοτήτων και στρατηγικών. Οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να εξασφαλίσουν την επιβίωση των θεμελιωδών αξιών και θεσμών τους, όπως και την ασφάλεια των αμερικανών πολιτών και στη συνέχεια να *προωθήσουν* αυτές τις αξίες, ιδιαίτερα της *δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς*, ώστε να προστατευτούν και να ενισχυθούν τα αμερικανικά συμφέροντα. Η *παγκόσμια πρωτοκαθεδρία* των Ηνωμένων Πολιτειών θα διατηρηθεί με τη δημιουργία *ακατανίκητης στρατιωτικής υπεροχής*, ώστε να *αποτραπεί η ανάδυση* οποιασδήποτε άλλης *εχθρικής δύναμης* σε περιοχές ζωτικού ενδιαφέροντος για τη χώρα, αλλά και να *αποθαρρύνει τις προηγμένες βιομηχανικά χώρες* που θα προκαλούσαν την αμερικανική ηγεμονία, ή θα επιθυμούσαν την ανατροπή της παγκόσμιας πολιτικής και οικονομικής αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας. Ενώ στο κείμενο δεν αποκλείονταν οι πολυμερείς συνεργασίες, σαν τη συμμαχία που δημιουργήθηκε για τον Πόλεμο του Κόλπου, αυτές έπρεπε να περιοριστούν στις απολύτως απαραίτητες και μόνο για το σκοπό για τον οποίο δημιουργήθηκαν, γιατί τελικώς η *διατήρηση της παγκόσμιας τάξης εναπόκειται στις Ηνωμένες Πολιτείες*. Όταν όμως δεν είναι δυνατόν να δημιουργηθούν τέτοιες συμμαχίες ή πρέπει να ληφθεί άμεσα δράση, οι *Ηνωμένες Πολιτείες θα δρουν μόνες τους*⁵⁰. Ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες δεν μπορούσαν να διορθώσουν όλες τις αδικίες «θα διατηρήσουν την πρωταρχική ευθύνη τους να αντιμετωπίσουν επιλεκτικά αυτές τις αδικίες που απειλούν τα αμερικανικά συμφέροντα.. όπως η πρόσβαση στα πετρέλαια του Κόλπου και η διάδοση όπλων μαζικής καταστροφής⁵¹».

Τη δεδομένη χρονική στιγμή η δημοσίευση αυτής της ανάλυσης προκάλεσε θύελλα αντιδράσεων τόσο στο εσωτερικό της χώρας όσο και στη διεθνή κοινότητα, με αποτέλεσμα να ξαναγραφτεί απαλύνοντας τις σκληρές γραμμές του, δίνοντας πλέον έμφαση στην πολυμέρεια και την παραδοσιακή στρατηγική της αποτροπής και

⁴⁹ Principal Deputy Undersecretary of Defense (18/02/1992), Defense Planning Guidance Sections for Comment, διαθέσιμο στο https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb245/doc03_full.pdf, τελευταία πρόσβαση 27/9/2019, : . 1

⁵⁰ Στο ίδιο : . 1, 2, 7

⁵¹ Στο ίδιο : . 2

ανάσχεσης των απειλών. Σύμφωνα με τον Lauterbach, παρόλο που στη κυβέρνηση G. H. W Bush υπήρχαν συμπαθούντες των νεοσυντηρητικών, για να γίνει δυνατή η προώθηση της κοινής τους ατζέντας, ήταν αναγκαίο ένα μετασχηματιστικό γεγονός όπως η 11^η Σεπτεμβρίου⁵².

Η δεκαετία του '90 ήταν που διαμορφώθηκαν οι σύγχρονες αρχές του νεοσυντηρητισμού και οφείλεται κυρίως στη δεύτερη γενιά νεοσυντηρητικών όπως του William Kristol και Robert Kagan. Μέσα από το περιοδικό Weekly Standard του W. Kristol που αρθρογραφούσαν από τα μέσα έως τα τέλη της δεκαετίας του '90, εισήγαγαν, αυτό που σήμερα ορίζεται ως η ουσία του νεοσυντηρητισμού, την ιδέα της επεκτατικής, επεμβατικής και προάγουσας δημοκρατίας⁵³. Το 1996 σε ένα άρθρο τους στο Foreign Policy, ισχυρίζονταν ότι τώρα που η Αμερική νίκησε την «αυτοκρατορία του κακού» και είναι πιο ισχυρή από ποτέ, ο ρόλος της στη νέα τάξη πρέπει να είναι αυτός του «καλοπροαίρετου ηγεμόνα». Για να το πετύχει αυτό πρέπει να ακολουθήσει μια «νεορεϊγκανική» εξωτερική πολιτική με έμφαση στη στρατιωτική υπεροχή και την προώθηση της δημοκρατίας και της ελεύθερης αγοράς⁵⁴.

Με την άνοδο του Clinton στην εξουσία οι νεοσυντηρητικοί άσκησαν σκληρή κριτική στην «υπέρ- παρεμβατική⁵⁵» εξωτερική πολιτική του που θύμιζε παγκόσμια «κοινωνική εργασία» εις βάρος των αμερικανικών συμφερόντων⁵⁶. Κατά τον Krauthammer⁵⁷, νεοσυντηρητικό πολιτικό αναλυτή που άσκησε μεγάλη επιρροή στην κυβέρνηση George W. Bush, οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να προωθούν την δημοκρατία, αλλά μόνο εκεί που έχουν ζωτικό συμφέρον και όχι σε μέρη όπως η Αϊτή και η Σομαλία που «δεν αξίζουν το κόστος⁵⁸». Το 1997 οι Kagan και W. Kristol ίδρυσαν το Πρόγραμμα για τον Νέο Αμερικανικό Αιώνα (PNAC) που έγινε η σημαντικότερη δεξαμενή σκέψης για τους νεοσυντηρητικούς και ισχυρός μοχλός πίεσης. Στα μέλη του συμπεριλαμβάνονταν πρώην κυβερνητικοί αξιωματούχοι,

⁵² Lauterbach Toby (2011), όπ.παρ. : 73

⁵³ Fukuyama Francis (2006), όπ.παρ. : .86

⁵⁴ Kristol William & Kagan Robert (1996), *Toward a Neo -Reaganite Foreign Policy*, Foreign Affairs, Vol. 75, No. 4, σελ. 20

⁵⁵ Krauthammer Charles(2004a), *Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World*, American Enterprise Institute for Public Policy, AEI press,: .5

⁵⁶ Halper Stephan & Clark Jonathan (2004), όπ.παρ : .100

⁵⁷ Krauthammer Charles(2004a), όπ.παρ. : 16

⁵⁸ Krauthammer Charles (2004b), *In Defense of Democratic Realism*, The National Interest, : . 23

άτομα από το χώρο της αμυντικής και στρατιωτικής βιομηχανίας, από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και επιφανείς διανοούμενοι⁵⁹.

Έναν χρόνο αργότερα με αφορμή την άρνηση του Hussein να δεχτεί τους επιθεωρητές των Ηνωμένων Εθνών στο Ιράκ, έστειλαν ανοιχτή επιστολή στον Clinton όπου τόνιζε ότι ο Hussein αποτελούσε απειλή τόσο για τις Ηνωμένες Πολιτείες όσο και για τον ίδιο του το λαό, και παρότρυναν τον πρόεδρο να προχωρήσει σε καθεστωτική αλλαγή στο Ιράκ. Έντεκα από τα δεκαοκτώ μέλη του PNAC που προσυπέγραψαν την επιστολή, τρία χρόνια αργότερα ανέλαβαν θέσεις κλειδιά στην κυβέρνηση George W. Bush, ανάμεσά στους οποίους ήταν ο P. Wolfowitz, ο D. Rumsfeld, ο R. Perl, ο E. Abrams, ο D. Feith, ο J. Bolton και ο D. Cheney⁶⁰.

Παρόλη την πίεση, η κυβέρνηση Clinton και το Κογκρέσο, δεν πείσθηκαν για την αναγκαιότητα της καθάρσεως του Hussein και τον εκδημοκρατισμό του Ιράκ. Ούτε όμως τους πρώτους οκτώ μήνες την κυβέρνησης George W. Bush μπόρεσαν οι νεοσυντηρητικοί να επηρεάσουν την κυβερνητική πολιτική, και ας κατείχαν υψηλόβαθμες θέσεις⁶¹. Όπως είπε ο Kagan σε μια αναφορά του PNAC το 2000, είναι δύσκολο η κυβέρνηση και η κοινωνία να υιοθετήσουν την αναδιαμόρφωση της αμερικανικής στρατηγικής που προτείνεται από τους νεοσυντηρητικούς, «ελλείψει κάποιου καταστροφικού και κατακλυσμικού γεγονότος όπως το Pearl Harbor⁶²». Αυτό το κατακλυσμικό και καταστροφικό γεγονός τελικά ήρθε με τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, επιτρέποντας στους νεοσυντηρητικούς να επαναπροσδιορίσουν την αμερικανική υψηλή στρατηγική⁶³.

⁵⁹Ντάλης Σ. (2010)., *Εισαγωγή*, στο Από τον Μπους στον Ομπάμα: Η Διεθνής Πολιτική σε Έναν Κόσμο που αλλάζει, .επιμ. Ντάλης Σ., Παπαζήσης, : . 27 & Halper Stephan & Clark Jonathan (2004), όπ.παρ : .103-104

⁶⁰Dorrien Gary (2004), όπ.παρ. : 62-63 & Halper Stephan & Clark Jonathan (2004), όπ. παρ : .103 & Λούλης Γ.(2005), όπ.παρ. : 162-163

⁶¹ Miler(2010) όπ.παρ : 56-57

⁶²Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Recourses for a New Century (2000), Report of The Project for the New American Century, σελ. 62, διαθέσιμο στο <https://archive.org/details/RebuildingAmericasDefenses> τελευταία πρόσβαση 28/09/2019.

⁶³ Miler(2010) όπ.παρ : 57

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 2. Ο αντίκτυπος της 11^{ης} Σεπτεμβρίου στην αμερικανική υψηλή στρατηγική

2.1 Προς αναζήτηση μιας νέας στρατηγικής ασφαλείας

Στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001 μια σειρά συντονισμένων τρομοκρατικών επιθέσεων με περίπου 3000 νεκρούς έπληξε τις Ηνωμένες Πολιτείες. Αεροπειρατές πήραν τον έλεγχο τεσσάρων επιβατικών αεροπλάνων και συνέτριψαν τα δύο στη Νέα Υόρκη στο Παγκόσμιο Κέντρο Εμπορίου προκαλώντας την κατάρρευση των Δίδυμων Πύργων, το τρίτο στο Πεντάγωνο στην Ουάσιγκτον, και το τέταρτο, που πιστεύεται ότι κατευθύνονταν είτε προς το Λευκό Οίκο είτε προς το Καπιτώλιο, έπεσε σε ανοικτό χώρο στην Πενσυλβανία έπειτα από προσπάθεια των επιβατών να το θέσουν υπό τον έλεγχο τους. Υπεύθυνη για την επίθεση, όπως γρήγορα αποδείχτηκε, ήταν η Al Qaeda με ηγέτη της τον Osama Bin Laden και έδρα τους το Αφγανιστάν που είχαν υπό τον έλεγχο τους οι Ταλιμπάν. Η Al Qaeda ήταν ένα χαλαρό δίκτυο τρομοκρατών με παγκόσμια παρουσία, που αποτελούσε τη στρατιωτική πτέρυγα του σύγχρονου ισλαμικού κινήματος⁶⁴. Είχε πολλά αφοσιωμένα και αποφασισμένα μέλη, αρκετούς οικονομικούς πόρους και πρόσβαση στις νέες τεχνολογίες, αλλά στρατιωτικά δεν ήταν δυνατή. Παρόλα αυτά κατάφερε ισχυρό πλήγμα στο έδαφος της μεγαλύτερης δύναμης στον κόσμο, θέτοντας την ισχύ της υπό αμφισβήτηση⁶⁵.

Οι τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου για πολλούς αναλυτές είναι ένα γεγονός μέγιστης σημασίας που μετασχημάτισε τη φύση της παγκόσμιας πολιτικής. Σύμφωνα με τον F. Halliday⁶⁶ η 11^η Σεπτεμβρίου είναι οι «δύο ώρες που ταρακούνησαν τον κόσμο» όπου «όλα άλλαξαν», όπως έγινε με τη δολοφονία του Αρχιδούκα Franz Josef το 1914 ή την ιαπωνική επίθεση στο Pearl Harbor το 1941. Για τον L. Gaddis⁶⁷ η κατάρρευση του Παγκόσμιου Κέντρου Εμπορίου κατέλυσε τη

⁶⁴ Heywood Andrew (2013), *όπ.παρ.* : ,493

⁶⁵ Wallenstein Immanuel (2003), *The Decline of American Power: The US in a Chaotic World*, The New Press, New York-London, : .22

⁶⁶ Halliday Fred (2001), *Two Hours That Shook The World*, Shaki Books, διαθέσιμο στο https://books.google.gr/books?id=ckMhBQAAQBAJ&pg=PT6&hl=el&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false, τελευταία πρόσβαση 5/9/19

⁶⁷ John L. Gaddis (2001), *And Now This: Lessons From the Old Era for the New One* in Paul Kennedy *et al.*, *The Age of Terror*, Oxford: The Perseus Press for the Yale Center for the Study of Globalization, : .6

σύντομη μεταψυχροπολεμική εποχή σηματοδοτώντας την αρχή μιας νέας, κάτι που το κάνει γεγονός ανάλογης σημασίας με την πτώση του τοίχους του Βερολίνου το 1989.

Οι εκτιμήσεις αυτές βασίζονται όχι μόνο στις συνέπειες των επιθέσεων από την αντίδραση της κυβέρνησης George W. Bush, αλλά και στην μεγάλη αλλαγή που συντελέστηκε στον τομέα της παγκόσμιας ασφάλειας. Μέχρι την 11^η Σεπτεμβρίου μόνο κράτη με στρατιωτική ισχύ είχαν τη δυνατότητα να προκαλέσουν καταστροφή τέτοιου μεγέθους. Όπως κατέδειξαν όμως οι επιθέσεις στη Νέα Υόρκη και την Ουάσιγκτον, ανάλογη ικανότητα μπορεί να έχει και ένας μικρός μη κρατικός δρώντας, γεγονός που ήταν κάτι νέο στις διεθνείς σχέσεις και έκανε ορατούς νέους κινδύνους όσον αφορά την ασφάλεια. Αυτό σύμφωνα με τον Fukujama, καθιστά αναποτελεσματικές πολλές από τις στρατηγικές ασφάλειας που ίσχυαν στο παρελθόν όπως η ισορροπία ισχύος, η αποτροπή και η ανάσχεση⁶⁸. Σύμφωνα με τον John L. Gaddis, ήταν φανερό πλέον ότι η γεωγραφική θέση των Ηνωμένων Πολιτειών και η στρατιωτική της ισχύς, δεν ήταν επαρκείς ώστε να εγγυούνται την ασφάλειά της, και η αναζήτηση νέας στρατηγικής ήταν επιτακτική για την αντιμετώπιση της νέας απειλής⁶⁹.

Ως εκ τούτου για την κυβέρνηση Bush ήταν μονόδρομος η αναζήτηση μιας νέας στρατηγικής ασφάλειας. Το περιεχόμενο της στρατηγικής που θα επιλέγονταν τελικά, εξαρτιόταν άμεσα από την ερμηνεία που θα έδινε η κυβέρνηση στις επιθέσεις που έπληξαν τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η 11^η Σεπτεμβρίου θα μπορούσε να ερμηνευτεί με διαφορετικούς τρόπους: Σαν μια μεμονωμένη επίθεση από μια μικρή τρομοκρατική ομάδα, σαν έναν τρόπο για να εκβιάσουν τις Ηνωμένες Πολιτείες να αλλάξουν συγκεκριμένη πολιτική όπως την απόσυρση των στρατευμάτων τους από τη Σαουδική Αραβία⁷⁰, ή σύμφωνα με τον Edward Said, σαν μια σιωπηρή πράξη τρομοκρατίας από ανθρώπους που σφετερίστηκαν το Ισλάμ για τους δικούς τους σκοπούς, με μόνο στόχο να βλάψουν αθώους ανθρώπους⁷¹. Σε αυτή τη βάση η κυβέρνηση G.W.Bush θα μπορούσε να αντιδράσει στις επιθέσεις της 11^{ης}

⁶⁸Fukuyama Francis, (2006), *Η Αμερική σε Σταυροδρόμο : Δημοκρατία, Ισχύς και η Νεοσυντηρητική Κληρονομιά*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, : .116-117 & John L. Gaddis (2001), *όπ.παρ.* : .7

⁶⁹ John L. Gaddis (2009), *A Grand Strategy of Transformation, Foreign Policy*, διαθέσιμο στο <https://foreignpolicy.com/2009/11/10/a-grand-strategy-of-transformation/>, τελευταία πρόσβαση 11/9/2019

⁷⁰ Peleg Ilan (2009), *The Legacy of George W. Bush's Foreign Policy: Moving Beyond Neoconservatism*, Westview Press, : 31, 142

⁷¹ Barsamian David (6/11/2001), Interview with E. Said, *The Progressive*, διαθέσιμο στο <https://progressive.org/dispatches/interview-edward-w.-said/>, τελευταία πρόσβαση 8/9/2019

Σεπτεμβρίου με διαφορετικούς τρόπους, όπως με στοχευμένες επιθέσεις στα στρατόπεδα της Al Qaeda αντιμετωπίζοντας παράλληλα τα γενεσιουργά αίτια της τρομοκρατίας ή επιδιώκοντας την τιμωρία των υπευθύνων για τις επιθέσεις με νομικά και πολιτικά μέσα σε συνεργασία με τη διεθνή κοινότητα⁷².

Ο πρόεδρος Bush όμως και οι υποστηρικτές του, επέλεξαν να δώσουν στις τρομοκρατικές επιθέσεις την πιο ευρεία ερμηνεία. Στην ομιλία του στο Κογκρέσο στις 20 Σεπτεμβρίου του 2001 ο πρόεδρος Bush είπε πως η 11^η Σεπτεμβρίου είχε σκοπό να τερματίσει τον αμερικανικό τρόπο ζωής και ήταν επίθεση στις θεμελιώδεις αμερικανικές αξίες, την ελευθερία, τη δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Σύγκρινε την Al Qaeda με το Ναζιστικό καθεστώς και με τον κομμουνιστικό ολοκληρωτισμό και δήλωσε πως εχθρός δεν είναι μόνο οι τρομοκράτες αλλά και όποιο κράτος τους βοηθάει και τους υποθάλλει⁷³. Στην ομιλία του κηρύσσει τον «πόλεμο κατά της τρομοκρατίας»⁷⁴ και δηλώνει πως όποιος δεν είναι μαζί με την Αμερική σε αυτό τον αγώνα, είναι εναντίων της.

2.2 Η αντίδραση της κυβέρνησης Bush στις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου

Μια τέτοια ερμηνεία των επιθέσεων της 11^{ης} Σεπτεμβρίου δεν μπορούσε παρά να οδηγήσει την κυβέρνηση να υιοθετήσει ριζοσπαστικές στρατηγικές. Στο εσωτερικό προχώρησε σε αναδιοργάνωση της δομής της ομοσπονδιακής κυβέρνησης δημιουργώντας την Υπηρεσία Εσωτερικής Ασφάλειας, μια καινούργια ομοσπονδιακή υπηρεσία που αναφερόταν απευθείας στον πρόεδρο, και προώθησε την ψήφιση του Πατριωτικού Νόμου για να ενισχύσει την εθνική ασφάλεια. Ο Πατριωτικός Νόμος στο όνομα της ασφάλειας έδινε μεγαλύτερες εξουσίες στις εγχώριες Αρχές να δράσουν εναντίων πιθανών τρομοκρατών, καταστρατηγώντας σε πολλές περιπτώσεις τα πολιτικά δικαιώματα. Το Υπουργείο Δικαιοσύνης και η Υπηρεσία Εσωτερικής Ασφάλειας έκαναν επιθετική χρήση του Πατριωτικού Νόμου με εκτεταμένες διώξεις,

⁷² Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ* : .311

⁷³ George W. Bush Address to Congress, 20/9/2001, διαθέσιμο στο <https://www.c-span.org/video/?c4498346/george-w-bush-address-congress-september-20-2001>, τελευταία πρόσβαση 8/9/2019

⁷⁴ Η ιδέα του «πολέμου κατά της τρομοκρατίας» προκάλεσε αντιδράσεις από τους επικριτές του προέδρου Bush που πιστεύουν ότι η εγγενής ασάφεια που ενέχει η έννοια του πολέμου ενάντια σε κάτι τόσο γενικό όπως η «τρομοκρατία», νομιμοποιεί την κυβέρνηση να προχωρήσει σε δραστικές επεμβάσεις στην εσωτερική και εξωτερική πολιτική και δημιουργεί κλίμα φόβου με σκοπό να εξασφαλίσει τη συναίνεση της κοινής γνώμης για μελλοντικές ιμπεριαλιστικές επιδιώξεις. Heywood Andrew (2013), *όπ.παρ*. : . 385

παρακολουθήσεις και κρατήσεις χωρίς δίκη, εγείροντας σοβαρά ηθικά ζητήματα⁷⁵. Παρόλη την κριτική που έχει ασκηθεί στον Πατριωτικό Νόμο, οι υποστηρικτές του ισχυρίζονται πως μετά από τέτοιας κλίμακας επίθεση ήταν απαραίτητη η ενδυνάμωση του τομέα ασφαλείας στο εσωτερικό της χώρας⁷⁶.

Η επόμενη πρωτοβουλία της κυβέρνησης Bush, η εισβολή στο Αφγανιστάν, ήταν και η πρώτη φάση του πολέμου κατά της τρομοκρατίας. Όπως είχε αναφέρει στην ομιλία του στο Κογκρέσο ο Bush, η κυβέρνηση των Ταλιμπάν θεωρήθηκε υπεύθυνη για υπόθαλψη της Al Qaeda. Όταν οι Ταλιμπάν αρνήθηκαν να παραδώσουν τους τρομοκράτες, τον Οκτώβριο του 2001, οι Ηνωμένες Πολιτείες μαζί με τους συμμάχους τους εισέβαλλαν στο Αφγανιστάν. Μέσα σε δύο μήνες κατάφεραν να ανατρέψουν το καθεστώς των Ταλιμπάν και να σημειώσουν μεγάλα πλήγματα στην Al Qaeda⁷⁷. Η εισβολή στο Αφγανιστάν θεωρήθηκε αναπόφευκτη αντίδραση στις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ως αμυντικός πόλεμος των Ηνωμένων Πολιτειών ενάντια σε έναν εχθρό που τον είχε πλήξει. Γι' αυτό και η στρατιωτική δράση ενάντια στους Ταλιμπάν είχε ευρεία αποδοχή στην κοινή γνώμη, καθώς και την υποστήριξη του Κογκρέσου και της συντριπτικής πλειοψηφίας της διεθνούς κοινότητας. Η μεγάλη αλλαγή στην αμερικανική υψηλή στρατηγική γίνεται όμως φανερή στο θεσμικό κείμενο της Εθνικής Στρατηγικής Ασφάλειας το 2002 όπου παρουσιάζεται το δόγμα του προληπτικού πολέμου, και στην υλοποίηση του με τον πόλεμο ενάντια στο Ιράκ έναν χρόνο αργότερα⁷⁸.

Ο πρόεδρος Bush από την αρχή της θητείας του είχε δώσει το στίγμα σχετικά με τις απόψεις του για τη στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών μέσα από ομιλίες του ή πολιτικές δηλώσεις⁷⁹. Αυτά ενσωματώθηκαν στην Εθνική Στρατηγικής Ασφάλειας των Ηνωμένων Πολιτειών (NSS) το Σεπτέμβριο του 2002 που άτυπα συνιστά το

⁷⁵ Mochaitis Tomas R. & Rich Paul B. (2003), *Grand Strategy in the War Against Terrorism*, Franc Cass and Company Limited, : . 205

⁷⁶ Fukuyama Francis, (2006), *Η Αμερική σε Σταυροδρόμο : Δημοκρατία, Ισχύς και η Νεοσυντηρητική Κληρονομιά*, εκδόσεις Λιβάνη, Αθήνα, : .38

⁷⁷ Dueck Kolin (2006), *όπ.παρ.* : . 154

⁷⁸ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : . 45

⁷⁹ Για παράδειγμα στην ομιλία του στο WestPoint το 2002, παρουσίασε για πρώτη φορά το δόγμα του προληπτικού πολέμου και στο American Enterprise Institute το 2003 μίλησε για τον αμερικάνικο στόχο να διαδώσει την ελευθερία στη Μέση Ανατολή ώστε να υπάρξει ειρήνη στον κόσμο. Text of Bush's speech at West Point(1/6/2002), New York Times, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2002/06/01/international/text-of-bushs-speech-at-west-point.html> , τελευταία πρόσβαση 9/9/2019 & Full Text: George Bush's Speech at the American Enterprise Institute, (27/02/2003), The Guardian, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/27/usa.iraq2>, τελευταία πρόσβαση 9/9/2019

Δόγμα Bush, και περιγράφει την υψηλή στρατηγική των Ηνωμένων Πολιτειών όπως τη σχεδίασε ο πρόεδρος και η κυβέρνηση του⁸⁰. Το κείμενο, σύμφωνα με τον R. Jarvis, δίνει την αίσθηση ότι η παγκόσμια ελευθερία και σταθερότητα απαιτούν από τις Ηνωμένες Πολιτείες να διεκδικήσουν την πρωτοκαθεδρία τους στην παγκόσμια διεθνή σκηνή⁸¹, ενώ για τον S. Hoffman αντιπροσωπεύει ένα δόγμα παγκόσμιας κυριαρχίας που στηρίζεται στην αμερικάνικη ισχύ και στην πεποίθηση ότι οι αμερικάνικες αξίες είναι «παγκοσμίως αγαπητές, με εξαίρεση απεχθείς τυράννους και μοχθηρούς τρομοκράτες⁸²» .

Το Δόγμα Bush πήρε μορφή το 2003, με τον πόλεμο των Ηνωμένων Πολιτειών ενάντια στο Ιράκ. Η κυβέρνηση Bush για να δικαιολογήσει την επέμβαση στο Ιράκ επιχείρησε να συνδέσει τον Saddam Hussein με την Al Qaeda και τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, ισχυρίστηκε πως διαθέτουν όπλα μαζικής καταστροφής και πως υπάρχει επικείμενη επίθεση. Όταν στάλθηκαν στο Ιράκ επιθεωρητές των Ηνωμένων Εθνών για να διαπιστώσουν αν υπάρχουν όπλα μαζικής καταστροφής και βγάλανε αρνητικό πόρισμα, επιστρατεύτηκε ο Υπουργός Εξωτερικών Colin Powell να πείσει τη Γενική Συνέλευση για την ύπαρξη τους. Η Γενική Συνέλευση όπως και το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν πείσθηκαν, παρά τις πιέσεις, αλλά ο πρόεδρος συνέχιζε να βεβαιώνει πως ο προληπτικός πόλεμος εναντίον του Ιράκ ήταν δικαιολογημένος στη βάση ότι το ιρακινό καθεστώς προτίθεται στο μέλλον να αποκτήσει όπλα μαζικής καταστροφής⁸³. Δύο ημέρες πριν την εισβολή στο Ιράκ ο αμερικανός πρόεδρος δήλωσε πως το Συμβούλιο Ασφαλείας δεν ανταποκρίθηκε στις ευθύνες του, γι αυτό οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να αναλάβουν τις δικές τους πριν να είναι πολύ αργά⁸⁴. Η επιχείρηση «Απελευθέρωση των Ιρακινών» διεξήχθη υπό έναν συνασπισμό προθύμων και σημειώνοντας γρήγορες νίκες κατάφερε να ρίξει το καθεστώς του Saddam Hussein⁸⁵.

⁸⁰ Fukuyama Francis, (2006), όπ. Παρ. : 39-40

⁸¹ Jarvis R. (2003), όπ.παρ:365

⁸² Hoffman Stanley (2011), *Χάος και Βία: Η Παγκοσμιοποίηση, Τα Καταρρέοντα Κράτη, η Τρομοκρατία και η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική*, μτφ., Μπαρτζινόπουλος Ε., Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση, : 257

⁸³ Λούλης Γιάννης (2005), *No Happy End: Η Πολιτική του Bush Σύμμαχος του Bin Laden*, Αθήνα : Λιβάνης, : 194-196

⁸⁴ Bush Gives Saddam 48 Hours to Leave Iraq (18/03/2003), CNN International, διαθέσιμο στο <http://edition.cnn.com/2003/US/03/17/sprj.irq.bush.speech/index.html> ,τελευταία πρόσβαση 12/09/2019

⁸⁵ Heywood Andrew (2013), όπ.παρ. : . 235

Ο πόλεμος στο Ιράκ κατέδειξε τις αλλαγές στην αμερικανική υψηλή στρατηγική όπως είχαν εκφραστεί από το Δόγμα Bush. Αυτές είναι το πέρασμα από την πολυμέρεια στη μονομέρεια, η μετατόπιση από μια αμυντική στρατηγική βασισμένη στην αποτροπή, τα αντίποινα και την αναλογική χρήση βίας σε μια επιθετική στρατηγική βασισμένη στο προληπτικό χτύπημα, και η μεταστροφή από την ειρηνική προώθηση της δημοκρατίας στην καθεστωτική αλλαγή και την επιβολή του εκδημοκρατισμού⁸⁶.

Το ζήτημα της αλλαγής της αμερικανικής στρατηγικής μετά την 11η Σεπτεμβρίου, όπως εκφράστηκε μέσα από το δόγμα του προληπτικού πολέμου και την εφαρμογή του στο Ιράκ το 2003, έχει συζητηθεί και αναλυθεί από πολλούς μελετητές. Παρόλο που η απόφαση για τον πόλεμο είχε την έγκριση του Κογκρέσου και την κοινή γνώμη σύμφωνη κατά ένα μεγάλο μέρος, τα αίτια πίσω από αυτόν δεν είναι ξεκάθαρα. Πρώτον δεν υπήρχε πολιτική πίεση προς την κυβέρνηση να διεξάγει τον πόλεμο, οπότε η κυβέρνηση θα μπορούσε να συνεχίσει το δημοφιλή πόλεμο κατά της τρομοκρατίας χωρίς να εμπλακεί στο Ιράκ. Δεύτερον μετά την άρνηση των Ηνωμένων Εθνών να εγκρίνει στρατιωτική δράση, η κυβέρνηση ρίσκαρε ρήξη στις σχέσεις της τόσο με τα Ηνωμένα Έθνη όσο και με μερικούς από τους σημαντικότερους συμμάχους της, υπονομεύοντας ταυτόχρονα τους στόχους της στον πόλεμο κατά της τρομοκρατίας. Τρίτον παρόλο που η κυβέρνηση υποστήριζε ότι η πτώση του Saddam ήταν απαραίτητη για την ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών, η σχέση μεταξύ των δύο ήταν πάντα ασαφής και αδύναμη. Τέταρτον υπήρχε πολιτικό ρίσκο γιατί θα μπορούσε αυτό να εξελιχθεί σε πολιτική αποτυχία υπονομεύοντας την προεδρεία του Bush αλλά και τη θέση των Ηνωμένων Πολιτειών στον κόσμο. Τέλος το κόστος μιας τέτοιας επιχείρησης θα ήταν πολύ μεγάλο, αφού ακόμα και αν ήταν επιτυχημένη και βραχυπρόθεσμη, θα το επιβαρύνονταν στο μεγαλύτερο ποσοστό οι Ηνωμένες Πολιτείες⁸⁷.

Η ρεαλιστική προσέγγιση επικεντρώνεται στην απειλή που αποτελούσε η ανάπτυξη όπλων μαζικής καταστροφής από το Ιράκ, για την ισορροπία δυνάμεων στην Μέση Ανατολή. Σύμφωνα με τον Flibbert δεν έχει σημασία που δεν μπορούσε αυτή η απειλή να αποδειχτεί, μόνο η αβεβαιότητα που προκάλεσε στην κυβέρνηση το

⁸⁶ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : . 46-48

⁸⁷ Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ* : 311

πόρισμα των επιθεωρητών αρκούσε για να πάρει η κυβέρνηση την απόφαση να εξαλείψει την απειλή. Βέβαια σημαντικοί ρεαλιστές όπως ο Walt και ο Mearsheimer ήταν αντίθετοι με τον πόλεμο⁸⁸. Οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν συντριπτικά ισχυρότερες σε σχέση με το Ιράκ, που ούτως η άλλως δεν αποτελούσε τόσο μεγάλη απειλή ώστε να δικαιολογεί το ρίσκο και το κόστος που θα είχε μια τέτοια επέμβαση⁸⁹. Αυτό εγείρει το ερώτημα ποια ήταν τα πραγματικά αίτια και τα κίνητρα πίσω από αυτή τη λογικά ανακόλουθη απόφαση της κυβέρνησης Bush. Όπως θα δείξουμε στο επόμενο κεφάλαιο, η στρατηγική αυτή διαμορφώθηκε κυρίως από τη νεοσυντηρητική ιδεολογία, που ασπάζονταν μερικά από τα σημαντικότερα στελέχη της κυβέρνησης Bush.

⁸⁸ Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ.* : 322

⁸⁹ Hinnebusch Raymond (2007) *οπ.παρ.* : 210 & Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ.* : 322

ΚΕΦΑΛΑΙΟ 3. Η νεοσυντηρητική ιδεολογική κατασκευή του Δόγματος Bush

3.1. Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην κυβέρνηση George W. Bush

Οι περισσότερες αποφάσεις για την εξωτερική πολιτική μιας χώρας λαμβάνονται από μια μικρή ομάδα ατόμων που συνήθως καταλαμβάνουν τις υψηλότερες θέσεις σε μια κυβέρνηση⁹⁰. Στην περίπτωση της κυβέρνησης του George W. Bush αυτή η ομάδα αποτελούνταν από τα περισσότερα μέλη του Εθνικού Συμβουλίου Ασφαλείας: τον προσωπάρχη του προέδρου Andrew Card, την Condoleezza Rice Σύμβουλο Εθνικής Ασφάλειας, τον αντιπρόεδρο της κυβέρνησης Dick Cheney, τον Υπουργό Αμύνης Donald Rumsfeld, τον Υπουργό Εξωτερικών Collin Powell, τον P. Wolfowitz Αναπληρωτή Υπουργό Άμυνας και τον Διευθυντή της CIA George Tenet⁹¹.

Σημαντική επιρροή στη λήψη αποφάσεων μπορεί να ασκήσει επίσης η ελίτ μιας χώρας, όπως η συνδικαλιστική ελίτ, η ελίτ της διανοήσης ή της Εκκλησίας, η πολιτική ελίτ, η ελίτ της επικοινωνίας και η ελίτ συμφερόντων⁹². Στην κυβέρνηση Bush κάποια από τα άτομα της αμερικανικής ελίτ που ασκούσαν επιρροή στην κυβέρνηση ήταν στελέχη των Μέσων Μαζικής Ενημέρωσης όπως ο W. Kristol στη Weekly Standard και ο C. Krauthammer στη Washington Post, οι ακαδημαϊκοί B. Lewis και R. Kagan, μέλη του Ιδρύματος Hudson και του American Enterprise Institute, το PNAC, μέλη της Ευαγγελικής Εκκλησίας όπως οι Billy και Franklin Graham, ανώτεροι κρατικοί αξιωματούχοι που τους παρουσιάζουμε στη συνέχεια και φυσικά οι Ισραηλινές ομάδες συμφερόντων και η βιομηχανία όπλων και πετρελαίου, που διαχρονικά ασκούσαν επιρροή στην αμερικανική εξωτερική πολιτική⁹³.

Ο ρόλος του ηγέτη στο σύστημα λήψης αποφάσεων είναι κεντρικός για πολλούς μελετητές. Σύμφωνα με αυτές τις απόψεις σημαντικό ρόλο διαδραμάτισε το σύστημα πεποιθήσεων του προέδρου Bush με έμφαση στη θρησκευτική του διάσταση, στην προκατάληψη του απέναντι στο Saddam Hussein ή ακόμα και στο προσωπικό του συμφέρον να πάει σε πόλεμο για επικοινωνιακούς και εκλογικούς λόγους. Αυτές οι εξηγήσεις σύμφωνα με τον Flibbert είναι ανεπαρκείς παρόλο που αναγνωρίζει ότι ο ρόλος του ηγέτη είναι σημαντικός στη διαδικασία λήψης

⁹⁰ΤσαρδανίδηςΧ.(2006), όπ.παρ. : 115

⁹¹Halper, Stephan & Clark Jonathan (2004), όπ.παρ: 14

⁹²ΤσαρδανίδηςΧ.(2006), όπ.παρ. : 123-126

⁹³Halper, Stephan & Clark Jonathan (2004), όπ.παρ: 14

αποφάσεων, και ο πόλεμος δε θα είχε πραγματοποιηθεί αν στις εκλογές του 2000 είχε εκλεχθεί ο Al Gore. Παρόλα αυτά ισχυρίζεται πως δεν υπάρχουν στοιχεία να αποδεικνύουν ότι ο Bush σχεδίαζε τον πόλεμο στο Ιράκ πριν τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου⁹⁴.

Αντίθετη άποψη έχει ο Little που σημειώνει πως η καθαίρεση του Hussein ήταν στην ατζέντα του Bush πριν τις επιθέσεις. Το πρώτο Συμβούλιο Εθνικής Ασφάλειας της κυβέρνησης αφορούσε τη Μέση Ανατολή και το κεντρικό θέμα ήταν η αποσταθεροποιητική δράση του Ιράκ στην περιοχή⁹⁵. Σύμφωνα με τον Εθνικό Συντονιστή για την Αντιτρομοκρατία Richard Clark που υπηρετούσε στο Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, οι στενότεροι συνεργάτες που προέδρου και ιδιαίτερα ο Υπουργός Άμυνας Donald Rumsfeld και ο υφυπουργός του Paul Wolfowitz, αλλά και ο αντιπρόεδρος της κυβέρνησης Dick Cheney φαίνονταν πεπεισμένοι ότι πίσω από τις επιθέσεις κρύβονταν το Ιράκ και ωθούσαν όλες τις συζητήσεις προς αυτή την κατεύθυνση. Μάλιστα την επόμενη μέρα των επιθέσεων ο πρόεδρος Bush του ζήτησε να ελέγξει εξονυχιστικά τυχόν σύνδεση του Saddam με τις επιθέσεις⁹⁶. Για τον πολιτικό αναλυτή Γιάννη Λούλη αυτό σημαίνει ότι ο πόλεμος στο Ιράκ είχε προαποφασιστεί και δεν είχε καμία σχέση με τις επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου⁹⁷.

3.2. Οι αρχιτέκτονες του πολέμου: Τα άτομα που διαμόρφωσαν την αμερικανική στρατηγική μετά την 11^η Σεπτεμβρίου.

Σύμφωνα με τον Peleg⁹⁸ κάθε προσπάθεια ερμηνείας της εξωτερικής πολιτικής του Bush που δεν περιλαμβάνει τις ιδεολογικές καταβολές της είναι καταδικασμένη να αποτύχει. Πρέπει να λάβουμε υπόψη μας, ότι η *ιδεολογία διαμόρφωσε τα συμφέροντα* των αρχιτεκτόνων της αμερικανικής στρατηγικής στην κυβέρνηση Bush, αλλά και του ίδιου του προέδρου. Αυτή η ομάδα αποτελούνταν από τους νεοσυντηρητικούς, που όμως ασκούσαν επιρροή και σε άλλα άτομα κλειδιά στην κυβέρνηση, που ταυτίζονταν με πολλές από τις απόψεις τους. Σημαντικότεροι

⁹⁴Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ.* : .318-319

⁹⁵ Little Douglas (2008), *όπ.παρ.* : .326

⁹⁶ Clark A. Richard (2004), *Against All Enemies : Inside America's War on Terror*, Simon and Schuster

⁹⁷Λούλης Γιάννης (2005), *όπ. παρ.* : 122

⁹⁸Peleg Ilan(2009), *όπ.παρ* : . 45

αυτών ήταν οι Dick Cheney, και ο Donald Rumsfeld , που αντιπροσώπευαν την ακραία πτέρυγα των λόμπι της στρατιωτικής και πετρελαϊκής βιομηχανίας⁹⁹.

Η νεοσυντηρητική σχολή σκέψης διαδραμάτισε μείζονα ρόλο στον σχεδιασμό της αμερικανικής στρατηγικής μετά την 11^η Σεπτεμβρίου, μέσα από τις προσωπικότητες που στελέχωναν την κυβέρνηση Bush. Ανάμεσά τους ήταν ο P. Wolfowitz Αναπληρωτής Υπουργός Άμυνας, ο R. Perl πρόεδρος σε συμβουλευτικό όργανο του Πενταγώνου, ο E. Abrams διευθυντής της πολιτικής στη Μέση Ανατολή στο Εθνικό Συμβούλιο Ασφαλείας, ο D. Feith Υφυπουργός Άμυνας, J. Bolton Υφυπουργός σε θέματα εξοπλισμών και εθνικής ασφάλειας και ο R. Armitage υφυπουργός του Colin Powell¹⁰⁰.

Οι νεοσυντηρητικοί της κυβέρνησης Bush ή όπως τους λέει ο Hinnebusch οι «ιδεολόγοι του πολέμου¹⁰¹», ήταν στην πλειοψηφία τους Εβραίοι που ταυτίζονταν με το ακραίο εθνικιστικό ισραηλινό κόμμα, τη Likud. Ισχυρή τους πεποίθηση ήταν ότι η ανατροπή του καθεστώτος του Hussein στο Ιράκ θα λειτουργούσε ως «ντόμινο» στην περιοχή και θα ακολουθούσαν τα αυταρχικά αντιαμερικανικά καθεστώτα του Ιράν και της Συρίας, που θα τα διαδέχονταν φιλοαμερικανικές και άρα φιλοϊσραηλινές κυβερνήσεις. Στόχος τους λοιπόν ήταν σύμφωνα με το Λούλη όχι απλά «η αλλαγή του χάρτη της Μέσης Ανατολής, αλλά η αλλαγή της φύσης της περιοχής»¹⁰².

Ταυτόχρονα η ταύτιση τους με τα συμφέροντα του Ισραήλ έφερνε κοντά τους μια άλλη πολύ ισχυρή ομάδα με μεγάλη επιρροή τους ακραίους ευαγγελιστές ή χριστιανούς φονταμενταλιστές της κυβέρνησης Bush. Οι ακραίοι ευαγγελιστές πίστευαν για θρησκευτικούς λόγους ότι το Ισραήλ πρέπει να έχει τον απόλυτο έλεγχο στους Αγίους Τόπους και ότι δεν πρέπει να υπάρξει Παλαιστινιακό κράτος. Ως εκ τούτου οι Ηνωμένες Πολιτείες όφειλαν να υποστηρίξουν την άνευ όρων στρατιωτική, οικονομική και διπλωματική βοήθεια προς το Ισραήλ¹⁰³.

Όλα αυτά τα άτομα που ήταν οι στενότεροι συνεργάτες του προέδρου Bush μπορεί να μην ήταν μια συνεκτική και ομοιογενής ομάδα, είχαν όμως κάποια κοινά

⁹⁹ Στο ίδιο: .212, 224

¹⁰⁰ Dorrien Gary (2004), όπ.παρ. : 62-63 & Halper Stephan & Clark Jonathan (2004), όπ.παρ : .103 & Λούλης Γ.(2005), όπ.παρ. : 162-163

¹⁰¹ Στο ίδιο: : . 212

¹⁰² Λούλης Γ. (2005), όπ. παρ. : 169-170

¹⁰³ Στο ίδιο : 161, 164, 173

ιδεολογικά στοιχεία που τους ένωναν. Αυτά τα στοιχεία, όπως θα δείξουμε παρακάτω, είναι φανερά τόσο σε δηλώσεις του προέδρου Bush και στο NSS του 2002, δηλαδή στο Δόγμα Bush, όσο και στα αποτελέσματα της μετά την 11^η Σεπτεμβρίου πολιτικής που ακολούθησε, με χαρακτηριστικό παράδειγμα τον πόλεμο στο Ιράκ.

3.2. Η αποτύπωση των νεοσυντηρητικών ιδεολογικών αρχών και πεποιθήσεων στην κυβέρνηση George W. Bush

3.2.1 Καλόπιστη Ηγεμονία

Για την κυβέρνηση Bush, η ανάγκη να αναλάβουν οι Ηνωμένες Πολιτείες το ρόλο του καλόπιστου ηγεμόνα ήταν, σύμφωνα με τον Flibbert,¹⁰⁴ ο αντικειμενικός στόχος της εξωτερικής πολιτικής τους. Το NSS 2002 ξεκινάει τονίζοντας την απaráμιλλη και ασυναγώνιστη ισχύ των Ηνωμένων Πολιτειών, που όμως έρχεται μαζί με υποχρεώσεις, ευθύνες και την ευκαιρία να χρησιμοποιήσουν την ισχύ αυτή για να δημιουργήσουν μια «ισορροπία δυνάμεων που να ευνοεί την ελευθερία»¹⁰⁵.

Η προώθηση και διατήρηση της παγκόσμιας αμερικανικής ηγεμονίας που στηρίζεται στην ασυναγώνιστη στρατιωτική υπεροχή της είναι και ο πυρήνας της νεοσυντηρητικής σκέψης. Ο τρόπος για να πετύχει αυτό σύμφωνα με τους νεοσυντηρητικούς, είναι η προώθηση της δημοκρατικής ειρήνης στο εξωτερικό και ιδιαίτερα στη Μέση Ανατολή, όπου οι Ηνωμένες Πολιτείες με την εγκαθίδρυση δημοκρατικών και φιλοαμερικανικών κυβερνήσεων θα εδραίωναν την παγκόσμια κυριαρχία τους. Η νεοσυντηρητική παραδοχή της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας ή ηγεμονίας και το αίτημα της προώθησης της δημοκρατικής ειρήνης έχει τις ιδεολογικές της καταβολές στον ουίλσονισμό. Σύμφωνα με τον Mearsheimer η νεοσυντηρητική θεώρηση των διεθνών σχέσεων είναι ουσιαστικά «ουίλσονισμός με δόντια» και έχει μια ιδεολογική και μια σχετικά με την ισχύ πλευρά. Ο ουίλσονισμός είναι η ιδεολογική βάση του νεοσυντηρητισμού, και η έμφαση στη στρατιωτική ισχύ είναι η «σκληρή» ερμηνεία του ουίλσονισμού από τους νεοσυντηρητικούς¹⁰⁶. Όπως ο

¹⁰⁴ Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ* : 331

¹⁰⁵ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, σελ.1

¹⁰⁶ Mearsheimer John (2004), *Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism*, lecture at the BMW Stiftung Herbert Quandt in Munich, διαθέσιμο στο https://www.opendemocracy.net/en/morgenthau_2522jsp τελευταία πρόσβαση 20/9/2019

Wilson, έτσι και οι νεοσυντηρητικοί πιστεύουν πως η συμπεριφορά των κρατών εξαρτάται από τη φύση του καθεστώτος τους, και πως η προώθηση των αμερικάνικων δημοκρατικών φιλελεύθερων αξιών μπορεί να φέρει ειρήνη και ασφάλεια¹⁰⁷. Αυτό θα συνέβαινε γιατί, κατά τον Krauthammer, οι δημοκρατίες είναι φιλικές προς τις Ηνωμένες Πολιτείες, γενικά καλοπροαίρετες προς τους γείτονες τους, και δεν πολεμούν μεταξύ τους¹⁰⁸.

Αν η προώθηση της δημοκρατίας μπορούσε να γίνει ειρηνικά μέσω της αμερικανικής βοήθειας προς τα κράτη που θέλουν να προχωρήσουν σε δημοκρατικές μεταρρυθμίσεις, αυτό ήταν επιθυμητό¹⁰⁹. Παρόλα αυτά τα αυταρχικά καθεστάτα τείνουν να μη συμμορφώνονται με την πειθώ ή το διεθνές δίκαιο οπότε είναι απαραίτητη η χρήση της αμερικανικής στρατιωτικής ισχύος ώστε να υπάρξει καθεστωτική αλλαγή¹¹⁰. Αυτό δεν είναι μόνο στρατηγικά αλλά και ηθικά απαραίτητο γιατί έτσι θα εξαπλωθεί στον κόσμο η δημοκρατία, θα περιοριστούν τα ταραχοποιά κράτη και ως εκ τούτου θα προωθηθεί η ειρήνη¹¹¹. Άλλωστε σύμφωνα με τους Kristol και Kagan η αμερικανική εξωτερική πολιτική πρέπει να ασκείται λαμβάνοντας υπόψη ότι οι «ηθικοί στόχοι[των Ηνωμένων Πολιτειών] και τα θεμελιώδη εθνικά [τους] συμφέροντα είναι σχεδόν πάντα σε αρμονία¹¹²». Σύμφωνα με τους Kristol και Kaplan¹¹³ αυτό επιβεβαιώνεται στον πόλεμο στο Ιράκ, αφού ο Bush δρα σε αρμονία με τις αμερικανικές αρχές, επιθυμώντας την απελευθέρωση του Ιράκ από το τυραννικό καθεστώς του Hussein και την εγκαθίδρυση της δημοκρατίας.

Η θέση αυτή των νεοσυντηρητικών αποτυπώνεται στις πολιτικές που ακολούθησε η αμερικανική κυβέρνηση μετά την 11^η Σεπτεμβρίου. Οι Jervis και Miller υποστήριζαν ότι η μετά την 11^η Σεπτεμβρίου υψηλή στρατηγική που εφάρμοσε η κυβέρνηση Bush, ήταν φιλελεύθερη στη βάση ότι πίστευε πως το εγχώριο καθεστώς των κρατών καθορίζει την εξωτερική συμπεριφορά τους. Υπό

¹⁰⁷Peleg Ian (2009), όπ.παρ : .64-65

¹⁰⁸ Krauthammer Charles(2004a), όπ.παρ. : . 15

¹⁰⁹Kristol William & Kagan Robert (1996), *Toward a Neo -Reaganite Foreign Policy*, Foreign Affairs, Vol. 75, No. 4 σελ.28

¹¹⁰Fukuyama Francis (2006), όπ.παρ. :87

¹¹¹ Fisher Max (2016), *America's unlearned lesson: the forgotten truth about why we invaded Iraq*, VOX, διαθέσιμο στο <https://www.vox.com/2016/2/16/11022104/iraq-war-neoconservatives> , τελευταία πρόσβαση 20/09/2019

¹¹²Kristol William & Kagan Robert (1996),όπ.παρ: 27

¹¹³ Kaplan F. Lawrence & Kristol William (2003), *The War Over Iraq: Saddam's Tyranny and America's Mission*, Encounter Books, σελ.8

αυτή την έννοια η φύση των καθεστώτων άλλων κρατών ήταν σημαντικό για τα συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών αλλά και την παγκόσμια ασφάλεια¹¹⁴. Στο NSS του 2002 επισημαίνεται, ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες στο πλαίσιο του πολέμου κατά της τρομοκρατίας, πρέπει μέσω καθεστωτικής αλλαγής να αντιμετωπίσουν τα κράτη παρίες, καθώς αυτά διατηρούν δεσμούς με τρομοκράτες και διαθέτουν, ή επιθυμούν να αποκτήσουν, όπλα μαζικής καταστροφής¹¹⁵. Αποκλίνοντας από τη μεταψυχροπολεμική πρακτική της ειρηνικής προώθησης της δημοκρατίας, η κυβέρνηση Bush προχώρησε σε καθεστωτική αλλαγή και σε προσπάθεια βίαιου εκδημοκρατισμού στο Ιράκ το 2003. Αντίθετα με τον Πόλεμο του Κόλπου το 1990, στον πόλεμο στο Ιράκ το 2003 οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν η αναθεωρητική δύναμη που παραβίασε το status quo της περιοχής, με την αιτιολογία ότι η προώθηση της ελευθερίας στον ιρακινό λαό ήταν ηθικός σκοπός αλλά και στρατηγικός στόχος¹¹⁶.

Στο NSS αναφέρεται πως η τρομοκρατία και τα κράτη παρίες είναι το μεγαλύτερο πρόβλημα για την παγκόσμια ασφάλεια, και η λύση είναι η δημοκρατία. Υπό αυτή την οπτική η περιοχή της Μέσης Ανατολής ήταν ύψιστου ενδιαφέροντος για τις Ηνωμένες Πολιτείες, αφού εκεί συγκεντρώνονταν η πλειοψηφία των ταραχοποιών κρατών όπως τα ονόμασε η κυβέρνηση Bush, αλλά επίσης εκεί βρίσκονταν και οι τρομοκρατικές ομάδες που απειλούσαν τις Ηνωμένες Πολιτείες¹¹⁷. Με την πτώση των αυταρχικών καθεστώτων και τον εκδημοκρατισμό τους σύμφωνα με τον Bush, όχι μόνο θα καταπολεμούνταν η τρομοκρατία αλλά θα επικρατούσε ειρήνη και σταθερότητα στην περιοχή. Με αυτή τη λογική ο πόλεμος στο Ιράκ ήταν απαραίτητος τόσο για την ασφάλεια των Ηνωμένων Πολιτειών, όσο και για την προώθηση της ελευθερίας και της σταθερότητας στη Μέση Ανατολή. Παράλληλα, οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούσαν μετά την πτώση του τυραννικού καθεστώτος του Saddam, να συμβάλλουν στην ανοικοδόμηση του Ιράκ και στην εγκαθίδρυση δημοκρατικών θεσμών, όπως έκαναν μεταπολεμικά στη Γερμανία και την Ιαπωνία¹¹⁸.

¹¹⁴ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : . 48 & Jarvis R.(2003), *όπ.παρ.* : . 367

¹¹⁵ The National Security Strategy of the United States of America, *όπ.παρ.* : 14

¹¹⁶ Miller Benjamin (2010), *όπ.παρ.* : . 47, 49

¹¹⁷ Schwenninger R. Sherle R.(2003), *Revamping American Grand Strategy*, World Policy Journal, Vol. 20, No. 3, : . 29

¹¹⁸ President Discusses the Future of Iraq (2/2002), The White House :President George W. Bush, διαθέσιμο στο <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-11.html> , τελευταία πρόσβαση 15/09/2019

3.2.2. Πίστη στη στρατιωτική ισχύ

Για τους νεοσυντηρητικούς που πίστευαν ότι η πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών είχε τεθεί υπό αμφισβήτηση ιδιαίτερα με την προεδρία του Clinton, η 11^η Σεπτεμβρίου ερμηνεύτηκε ως ευκαιρία να ανακτήσουν το χαμένο τους γόητρο. Με τις στρατιωτικές επιχειρήσεις στο Αφγανιστάν και το Ιράκ και το φιλόδοξο πρόγραμμα εκδημοκρατισμού τους, πίστευαν ότι θα αποκαθιστούσαν την αξιοπιστία των Ηνωμένων Πολιτειών και θα έδειχναν στον κόσμο την απaráμιλλη ισχύ τους. Η στρατιωτική ισχύς σε συνδυασμό με μια αποφασιστική ηγεσία ήταν για τους νεοσυντηρητικούς χρήσιμο εργαλείο για την προώθηση της δημοκρατίας, ενώ αναγκαστικά τα υπόλοιπα κράτη θα ακολουθήσουν τις Ηνωμένες Πολιτείες. Η πίστη στην αποτελεσματικότητα της στρατιωτικής ισχύος ως εργαλείο για τον εκδημοκρατισμό γίνεται φανερή σε ομιλίες του Bush. Το 2003 ανακοίνωσε την επιτυχημένη έκβαση των επιχειρήσεων στο Ιράκ, τονίζοντας πως ενώ στο παρελθόν η στρατιωτική ισχύς χρησιμοποιούνταν για ρίξει ένα καθεστώς, καταστρέφοντας όμως ένα έθνος, πλέον η ισχύς αυτή έχει τη δύναμη να ελευθερώσει ένα έθνος καταστρέφοντας ένα καταπιεστικό καθεστώς¹¹⁹.

3.2.3 Αμερικανικός Εξαιρετισμός

Ο ιδεολογικός πυρήνας αυτής της θέσης είναι η πίστη στην αμερικανική υπεροχή όπως εκφράζεται από τον αμερικανικό εξαιρετισμό και την πεποίθηση ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ανώτερες από τα άλλα κράτη όχι μόνο σε ισχύ αλλά και σε ηθική¹²⁰. Η σχολή σκέψης του εξαιρετισμού που αντιπροσωπεύουν οι νεοσυντηρητικοί είναι αυτή που βλέπει τις Ηνωμένες Πολιτείες σαν *σταυροφόρο* ώστε να εξαπλώσει τον αμερικανικό τύπο δημοκρατίας και αξιών, ακόμα και με τη χρήση βίας. Αυτό πηγάζει από την πεποίθηση τους ότι ο κόσμος έχει ανάγκη την καλόπιστη ηγεμονία των Ηνωμένων Πολιτειών για να φέρει παγκόσμια σταθερότητα, ειρήνη και να διαδώσει αξίες όπως η δημοκρατία και τα ανθρώπινα δικαιώματα. Από αυτή την άποψη κάθε έκφραση της αμερικανικής στρατιωτικής κυριαρχίας είχε ηθικά ερείσματα, ενώ η απουσία της θα έφερνε χάος, αστάθεια και

¹¹⁹ Jarvis R. (2003), *οπ.παρ.* :148,149,151

¹²⁰ Peleg (2009), *ό.παρ.*:58, 63

στο τέλος απειλές για τις Ηνωμένες Πολιτείες¹²¹. Η βάση αυτής της σκέψης είναι, σύμφωνα με τον Fukuyama¹²², η ιδέα ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες μπορούν να χρησιμοποιούν την ισχύ τους εκεί που άλλοι δεν μπορούν, γιατί ήταν περισσότερο ενάρετες από τις άλλες χώρες. Άλλωστε για τους περισσότερους νεοσυντηρητικούς οι Ηνωμένες Πολιτείες ήταν υποχρεωμένες να προσφέρουν και να κάνουν καλύτερο τον κόσμο και αυτός είναι ένας σημαντικός λόγος που πίεζαν την κυβέρνηση για τον εκδημοκρατισμό του Ιράκ και γενικά της Μέσης Ανατολής¹²³.

Αυτή τη ρητορική της αμερικανικής πρωτοκαθεδρίας και του εξαιρετισμού τη συναντάμε σε πολλές ομιλίες του Bush στο NSS του 2002 και φυσικά εφαρμόστηκαν στην πράξη με τον πόλεμο στο Ιράκ. Πριν την εισβολή στο Ιράκ, ο Bush σε μια ομιλία του είπε πως η απελευθέρωση του Ιράκ δεν είναι μόνο στρατηγικά αναγκαία, αλλά και ηθικά απαραίτητη, και πως τα ελεύθερα και σταθερά κράτη δεν ευνοούν τις ιδεολογίες του μίσους. Άρα οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν την υποχρέωση να προωθήσουν την ελευθερία τόσο για την ασφάλεια των αμερικανών όσο και για την παγκόσμια ειρήνη και σταθερότητα¹²⁴. Στο NSS ο Bush αρχικά αναγνωρίζει την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών και λέει ότι για να διατηρηθεί, πρέπει η στρατιωτική ισχύς της να είναι μεγαλύτερη όλων, ώστε να είναι ανώφελο να την προκαλέσει κάποιο άλλο κράτος¹²⁵. Χρησιμοποιώντας ουίσόνια γλώσσα ο Bush τονίζει ότι τα «αδύναμα κράτη αποτελούν απειλή για τα δυνατά» γιατί είναι ευάλωτα απέναντι στα τρομοκρατικά δίκτυα. Άρα οι Ηνωμένες Πολιτείες οφείλουν να εργαστούν για την προώθηση «της δημοκρατίας, της ανάπτυξης, της ελεύθερης αγοράς και του ελεύθερου εμπορίου σε κάθε γωνιά της γης»¹²⁶. Στο NSS του 2002 ο Bush διακηρύσσει πως οι Ηνωμένες Πολίτες μπορούν να πραγματοποιήσουν προληπτικό χτύπημα, ταυτόχρονα όμως προειδοποιεί τα άλλα κράτη να μην το χρησιμοποιήσουν. Χωρίς καμία αναφορά στα Ηνωμένα Έθνη,

¹²¹ Fisher Max (2016), *America's unlearned lesson: the forgotten truth about why we invaded Iraq*, VOX, διαθέσιμο στο <https://www.vox.com/2016/2/16/11022104/iraq-war-neoconservatives>, τελευταία πρόσβαση 20/09/2019 &

¹²² Fukuyama Francis (2006), *After Neoconservatism*, The New York Times, διαθέσιμο στο : <https://www.nytimes.com/2006/02/19/magazine/after-neoconservatism.html>, τελευταία πρόσβαση 28/09/2019

¹²³ Peleg (2009), ό.παρ.:58,59

¹²⁴ President Discusses the Future of Iraq (2/2002), The White House :President George W. Bush, διαθέσιμο στο <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-11.html>, τελευταία πρόσβαση 15/09/2019

¹²⁵ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, σελ.30

¹²⁶ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002

υπονοεί ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι ο μόνος κριτής της νομιμότητας του προληπτικού χτυπήματος είτε από τις ίδιες, είτε από άλλο κράτος ¹²⁷.

3.2.4 Μονομέρεια και προληπτική δράση.

Για να εδραιώσουν οι Ηνωμένες Πολιτείες την παγκόσμια ηγεμονία τους οι νεοσυντηρητικοί πιστεύουν ότι πρέπει να η ισχύς τους να μην περιορίζεται από διεθνείς θεσμούς και δεσμεύσεις. Μόνο έτσι θα μπορέσουν να τη χρησιμοποιήσουν για να αποτραπεί η ανάδυση οποιασδήποτε άλλης δύναμη και προστατευτούν τα αμερικανικά συμφέροντα. Για τους νεοσυντηρητικούς η πολυμέρεια ήταν ο τρόπος των αδύναμων κρατών να αποκτήσουν ισχύ. Αντίθετα για τις Μεγάλες Δυνάμεις η πολυμέρεια μείωνε την ισχύ τους μέσα από τους περιορισμούς που επιβάλλονταν από τις διεθνείς συμβάσεις και τους διεθνείς οργανισμούς όπως τα Ηνωμένα Έθνη που κατά τον Krauthammer ήταν «διαφθαρμένα και άχρηστα»¹²⁸. Οι Ηνωμένες Πολιτείες για τους νεοσυντηρητικούς με βάση τα διεθνή συμφέροντα τους, δεν πρέπει να βασίζονται στην πολυμέρεια που λίγα προσφέρει και περισσότερο κοστίζει. Γι' αυτό και από την αρχή πίεζαν στην κυβέρνηση για την υιοθέτηση του νέου ηγεμονικού παραδείγματος που ευνοούσε τη μονομερή ανάληψη προληπτικής δράσης απέναντι στις δυνητικές απειλές όπως ο Saddam Hussein¹²⁹.

Η θέση αυτή βρήκε πολλούς συμμάχους μέσα στην κυβέρνηση Bush νεοσυντηρητικούς και μη, όπως τον Cheney και τον πρόεδρο Bush. Ο πρόεδρος είχε δείξει από την αρχή της θητείας του δείγματα απομονωτισμού και μονομέρειας. Χαρακτηριστικό είναι ότι απέρριψε το Πρωτόκολλο του Κιότο και τη Συμφωνία για την Ολοκληρωτική Απαγόρευση Πυρηνικών Δοκιμών, ενώ αποχώρησε από τη συμφωνία για τους αντιβαλλιστικούς πυραύλους και από το Διεθνές Ποινικό Δικαστήριο ¹³⁰. Στην Στρατηγική Εθνικής Ασφάλειας αναφέρει ξεκάθαρα πως

«ενώ οι Ηνωμένες Πολιτείες θα προσπαθούν διαρκώς να εξασφαλίσουν την υποστήριξη της διεθνούς κοινότητας, δε θα διστάσουμε να δράσουμε μόνοι, αν είναι απαραίτητο, για να ασκήσουμε το δικαίωμα μας στην αυτοάμυνα δράοντας

¹²⁷ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, σελ.15

¹²⁸Krauthammer (2004a): 8,15

¹²⁹Lauterbach Toby (2011), όπ.παρ : 71

¹³⁰Ντάλης Σωτήρης (2004), Εισαγωγή στο *Οι Διατλαντικές Σχέσεις: Συνεργασία ή Ανταγωνισμός;*, επιμ Ντάλης Σ, Παπαζήσης, : 17- 18

προληπτικά απέναντι στους τρομοκράτες, ώστε να τους αποτρέψουμε να βλάψουν τους ανθρώπους και τη χώρα μας...»¹³¹

Σύμφωνα με τη νέα στρατηγική, οι Ηνωμένες Πολιτείες για να πετύχουν τους στόχους τους πρέπει να έχουν ελευθερία δράσης χωρίς να δεσμεύονται από διεθνείς υποχρεώσεις και να μην εξαρτάται η δράση της από τη συναίνεση διεθνών οργανισμών. Όταν οι διεθνείς οργανισμοί βάζουν εμπόδια στην επιδίωξη των αμερικάνικων συμφερόντων, τότε οι Ηνωμένες Πολιτείες πρέπει να δράσουν μονομερώς ή σχηματίζοντας ad hoc συμμαχίες. Επιπλέον δεδομένου την αμερικανική παγκόσμια υπεροχή και ηθική, οι δράσεις αυτές θα συμβάλουν στην παγκόσμια ειρήνη και ελευθερία. Αυτή η στρατηγική αντικατοπτρίζει τον ηγεμονικό ρόλο που ανέλαβαν οι Ηνωμένες Πολιτείες βασισμένοι στην στρατιωτική υπεροχή τους, όπως και επιφύλαξη απέναντι στις συμμαχίες και τους διεθνείς οργανισμούς, και πιο συγκεκριμένα στα Ηνωμένα Έθνη¹³².

Σε πολλά σημεία στο NSS 2002 υπογραμμίζεται ο κίνδυνος που συνιστά η απόκτηση όπλων μαζικής καταστροφής από τα κράτη παρίες¹³³ και τρομοκρατικές ομάδες και επισημαίνεται ότι οι παλαιότερες στρατηγικές της αποτροπής ή ανάσχεσης δεν έχουν αποτέλεσμα απέναντι στις καινούργιες αυτές απειλές. Θολώνοντας τη διαφορά μεταξύ προληπτικής (preemptive) δράσης με την έννοια του πολέμου αναγκαιότητας όταν η απειλή ενάντια σε ένα κράτος είναι ξεκάθαρη και άμεση, και της προληπτικής (preventive) δράσης υπό την έννοια του πολέμου από επιλογή όπου υπάρχει υποψία ότι κάποια στιγμή το αντίπαλο κράτος έχει σκοπό να επιτεθεί¹³⁴, ο Bush ανακοινώνει ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες :

«για να προλάβουν ή να αποτρέψουν τέτοιες εχθρικές κινήσεις από τους αντιπάλους τους, αν είναι απαραίτητο θα δράσουν προληπτικά (preemptive)...ακόμα και αν υπάρχει αβεβαιότητα για το χρόνο και τον τόπο της αναμενόμενης επίθεσης¹³⁵».

¹³¹ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, : . 6

¹³² Miller Benjamin (2010), *οπ.παρ.* : . 46

¹³³ Τυρανικά κράτη που δεν σέβονται το διεθνές δίκαιο και αποτελούν απειλή για τους γείτονες τους ή άλλα κράτη καθώς είτε συνδέονται με τρομοκρατικές ομάδες είτε είναι αποφασισμένα να αποκτήσουν όπλα μαζικής καταστροφής, The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, : .14

¹³⁴ Little Douglas (2008), *American Orientalism : The United States and the Middle East since 1945*, third edition, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, : .325

¹³⁵ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002, : . 15

Ο πόλεμος στο Ιράκ το 2003 ήταν η πιο χαρακτηριστική πράξη μονομέρειας της κυβέρνησης Bush και η ενσάρκωση του προληπτικού πολέμου όπως είχε ανακοινωθεί στην Εθνική Στρατηγική Ασφάλειας ένα χρόνο νωρίτερα. Η αλήθεια είναι ότι η κυβέρνηση Bush είχε προσπαθήσει να εξασφαλίσει τη συναίνεση της διεθνούς κοινότητας και ιδιαίτερα του πρωθυπουργού της Μεγάλης Βρετανίας Tony Blair, προσφεύγοντας στο Συμβούλιο Ασφαλείας των Ηνωμένων Εθνών για να εγκρίνει την επίθεση στο Ιράκ¹³⁶. Όμως σύμφωνα με τον B. Woodward, η απόφαση αυτή είχε ληφθεί από τον πρόεδρο Bush και το επιτελείο του ήδη 71 ημέρες μετά την επίθεση της 11^{ης} Σεπτεμβρίου, και ήταν αποφασισμένοι να την υλοποιήσουν με ή χωρίς τη συναίνεση των Ηνωμένων Εθνών και των συμμάχων τους¹³⁷.

Η επέμβαση σύμφωνα με τον Γενικό Γραμματέα των Ηνωμένων Εθνών Kofi Annan ήταν παράνομη καθώς αποκλείεται από το χάρτη των Ηνωμένων Εθνών το αποτρεπτικό πλήγμα, εκτός και αν υπάρχει επικείμενη απειλή, ενώ δεν επικυρώθηκε και από το Συμβούλιο Ασφαλείας¹³⁸. Παρόλα αυτά οι Ηνωμένες Πολιτείες επιδεικνύοντας μονομερή ηγεμονική συμπεριφορά, έδρασαν σαν παγκόσμιος τοποτηρητής που είχε το δικαίωμα να υπερασπιστεί την πρωτοκαθεδρία του από ασαφείς απειλές, απαξιώνοντας τη διεθνή κοινότητα και τα Ηνωμένα Έθνη, ανατρέποντας τη μακριά μεταπολεμική στρατηγική πολυμέρειας και συνεργασίας που τη χαρακτήριζε¹³⁹.

3.2.5 Οριενταλισμός

Η φιλελεύθερη δημοκρατία, σύμφωνα με τους νεοσυντηρητικούς *αφορά όλους τους ανθρώπους και όλες τις κοινωνίες ανεξαρτήτως κουλτούρας και θρησκευματος*, και οι Ηνωμένες Πολιτείες έχουν το δικαίωμα αλλά και την ευθύνη να προωθήσουν αυτές τις αξίες ακόμα και με τη χρήση βίας¹⁴⁰. Οι αξίες της ελευθερίας είναι άλλωστε, σύμφωνα με τον Bush, πανανθρώπινες και έχουν εφαρμογή σε κάθε κοινωνία¹⁴¹. Παρόλα αυτά οι νεοσυντηρητικοί δεν ήταν πρόθυμοι να το εφαρμόσουν αυτό σε όλο τον κόσμο, αλλά μόνο στη Μέση Ανατολή. Η εστίαση τους σε αυτή την

¹³⁶ Peleg Ilan(2009), *όπ.παρ* : .42

¹³⁷ Woodward Bob (2006), *State of Denial : Bush at War Part III*, Simon & Schuster, : . 81

¹³⁸ Patrick E. Tyler(19/09/2004), *Annan Says Iraq War was Illegal*, New York Times, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2004/09/16/international/annan-says-iraq-war-was-illegal.html> τελευταία πρόσβαση 12/09/2019

¹³⁹ Flibbert Andrew (2010), *όπ.παρ.* : . 332

¹⁴⁰ Miller(2010), *όπ.παρ.*:54-55

¹⁴¹ The National Security Strategy of the United States of America, September 2002

περιοχή ήταν απόρροια της ταύτισης των συμφερόντων τους με αυτά του Ισραήλ αλλά και με την πίστη τους ότι το ριζοσπαστικό Ισλάμ όπως έχει αναπτυχθεί στη Μέση Ανατολή, αποτελεί *υπαρξιακή απειλή* για τις Ηνωμένες Πολιτείες όπως αυτή του κομμουνισμού ή του φασισμού παλαιότερα¹⁴². Σύμφωνα με τον Krauthammer¹⁴³, το πρόβλημα εντοπίζεται στην καταπίεση και τον κοινωνικό κατακερματισμό στον Αραβοισλαμικό κόσμο που αντικατοπτρίζεται στα αντιαμερικανικά τυραννικά καθεστώτα. Η λύση είναι η αναδιάταξη της Μέσης Ανατολής κερδίζοντας τη μάχη με το ριζοσπαστικό Ισλάμ. Κεντρική σημασία σε αυτό τον «πόλεμο», κατά τον Krauthammer, είναι η νίκη απέναντι στο Ιράκ¹⁴⁴.

Η περιφρόνηση που νιώθουν οι νεοσυντηρητικοί για τον μουσουλμανικό κόσμο σχετίζεται με τον οριενταλισμό που είναι κατά τον Said¹⁴⁵ «μια σημαντική διάσταση της σύγχρονης πολιτικό-διανοητικής κουλτούρας», δηλαδή τις πλασματικές εικόνες που έχει δημιουργήσει η Δύση για την Ανατολή ως ένα χώρο υпанάπτυξης, βίας, θρησκοληψίας, αντίθετο με τις επιταγές του Διαφωτισμού που διαμόρφωσαν τη Δύση. Οι λόγοι που έπλασε η Δύση αυτή την εικόνα για την Ανατολή είναι για να αυτοπροσδιοριστούν ως ανεπτυγμένοι, σε αντιδιαστολή με τους «άλλους», και για να αιτιολογήσουν την προσπάθεια της κυριαρχίας τους στην περιοχή¹⁴⁶. Στις Ηνωμένες Πολιτείες ένας επιπλέον λόγος ήταν για να αποφύγουν τη δημιουργία Παλαιστινιακού κράτους, παρουσιάζοντας τους Άραβες σαν ένα «διασπαστικό στοιχείο στην ύπαρξη του Ισραήλ και της Δύσης..ένα τεράστιο εμπόδιο για τη δημιουργία του Ισραήλ¹⁴⁷». Σύμφωνα με τον Said μπορεί να αμερικανικά συμφέροντα στη Μέση Ανατολή να είναι πολιτικά, όμως αυτά τα διαμόρφωσε η κουλτούρα παράλληλα με οικονομικούς, στρατιωτικούς και πολιτικούς παράγοντες¹⁴⁸.

Αυτή την αντίληψη για τους Άραβες τη συναντάμε σε πολλά κείμενα νεοσυντηρητικών διανοούμενων και άλλων «ειδικών» στα θέματα για τη Μέση Ανατολή, όπως του νεοσυντηρητικού ακαδημαϊκού Daniel Pipes που πίστευε ότι το ριζοσπαστικό Ισλάμ ήταν η πιο επικίνδυνη από όλες τις ολοκληρωτικές ιδεολογίες

¹⁴² Krauthammer Charles(2004b), όπ.παρ :18-19

¹⁴³ Στο ίδιο :24

¹⁴⁴ Στο ίδιο 22-23

¹⁴⁵Said W, Edward (1996), *Οριενταλισμός*, μτφ Τερζάκης Φώτης, εκδόσεις Νεφέλη, σελ. 24

¹⁴⁶ Αθανασοπούλου Εκάβη, διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος Ανατολική Μεσόγειος και Μέση Ανατολή, ΠΜΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών σπουδών, ΕΚΠΑ, 15/03/2019

¹⁴⁷ Said W, Edward (1996), όπ.παρ. :344

¹⁴⁸Στο ίδιο 345

του 20^{ου} αιώνα¹⁴⁹. Ο ακαδημαϊκός του Harvard Samuel Huntington, σε ένα άρθρο του το 1993 που για πολλούς θεωρήθηκε προφητικό, λέει πως οι συγκρούσεις πλέον θα είναι μεταξύ πολιτισμών και ιδιαίτερα ανάμεσα στη Δύση και στα Ισλαμικά και Σινικά κράτη ή διαφορετικά, ανάμεσα «στη Δύση και τους Άλλους»¹⁵⁰. Ο Bernard Lewis που άσκησε σημαντική επιρροή στην κυβέρνηση Bush συμμετέχοντας ενεργά σε συμβούλια και συναντήσεις στο Λευκό Οίκο¹⁵¹, παρείχε στον Cheney το ορθολογικό πλαίσιο αιτιολόγησης για την καθεστωτική αλλαγή στο Ιράκ. Σύμφωνα με τη λογική του το αντίδοτο στο ριζοσπαστικό Ισλάμ είναι ένας «Άραβας Ατατούρκ» που θα μεταρρυθμιζε και εκμοντέρνιζε το Ιράκ¹⁵². Ο Lewis είχε εκτιμήσει μάλιστα ότι οι αμερικάνικες δυνάμεις θα γινόντουσαν αποδεκτές με ενθουσιασμό από τον Ιρακινό λαό, και στη συνέχεια ο Ιρανικός λαός θα επιθυμούσε και αυτός να τους «απελευθερώσουν» οι Αμερικάνοι¹⁵³.

Οι νεοσυντηρητικοί ένιωθαν βαθιά περιφρόνηση για τους Άραβες και την κουλτούρα τους και ήταν αποφασισμένοι να την αλλάξουν ενώ ήταν απόλυτα ταυτισμένοι ιδεολογικά με πολιτικά ακραία στοιχεία του Ισραήλ. Ιδιαίτερα οι Perle, Feith, Wolfowitz, και Bolton, ήταν φανατικοί οπαδοί όχι μόνο του Ισραήλ, αλλά και του εθνικιστικού κόμματος Likud και του Ariel Sharon. Οι άνθρωποι που ήταν πιο κοντά στον Bush και διαμόρφωναν την πολιτική του στη Μέση Ανατολή, είχαν στόχο να προχωρήσουν ακόμα μακρύτερα την, υπό το πρίσμα του οριενταλισμού, παραδοσιακά φιλοϊσραηλινή στάση της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής¹⁵⁴.

Η κυβέρνηση Bush όπως έγινε γρήγορα φανερό από τις πολιτικές της απέναντι στο Ισραήλ και τον αραβικό κόσμο, όχι μόνο δεν απέκλινε από αυτή την παράδοση, αλλά υπό την επιρροή των νεοσυντηρητικών πεποιθήσεων για την αλλαγή της φύσης της Μέσης Ανατολής μέσα από τη «θεωρεία ντόμινο», προχώρησε ακόμη περισσότερο. Ο Bush, σύμφωνα με τον Little¹⁵⁵, μετέτρεψε την ψυχροπολεμική «κόκκινη απειλή» του κομμουνισμού, στην «πράσινη απειλή» του «ισλαμοφασισμού» ακυρώνοντας τις στρατηγικές της ανασχεσης και της αποτροπής για να

¹⁴⁹ Little Douglas (2008), όπ.παρ. : 317

¹⁵⁰ Huntington Samuel (1993), *The Class of Civilizations?*, Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3, σελ. 22,48

¹⁵¹ Flibbert Andrew (2010), όπ.παρ. :338

¹⁵² Little Douglas (2008), όπ.παρ. : 335-336

¹⁵³ Λούλης Γ. (2005), όπ. παρ. σελ 168

¹⁵⁴ Λούλης Γ. (2005), όπ. παρ. σελ 164-170

¹⁵⁵ Little Douglas (2008), όπ.παρ. : 309

εξαπολύσει προληπτικό πόλεμο ενάντια στο Ιράκ και επιχειρώντας το βίαιο εκδημοκρατισμό του.

3.2.6 Μανιχαϊσμός

Αυτές οι απόψεις ιδιαίτερα υπό την επιρροή του Huntington και του Lewis, σε συνδυασμό με το ισχυρό θρησκευτικό αίσθημα τόσο στην αμερικανική κουλτούρα όσο και στην αμερικανική πολιτική, είχε σαν αποτέλεσμα να δημιουργηθεί μια τάση για μανιχαϊστική θεώρηση του κόσμου (νεορηγκανισμός), δηλαδή την ιδέα ότι ο κόσμος χαρακτηρίζεται από μια διαρκή μάχη ανάμεσα στο «καλό» και το «κακό». Η «αυτοκρατορία του κακού» του Reagan έγινε ο «άξονας του κακού» του Bush με σκοπό κατά τον Flibbert¹⁵⁶ να παρέχει το κανονιστικό πλαίσιο για τον πόλεμο στο Ιράκ. Η κυβέρνηση χρησιμοποίησε μανιχαϊστική και θρησκευτική γλώσσα για να τονώσει τον εθνικό πατριωτισμό και να άρει τον σκεπτικισμό για τον πόλεμο στο Ιράκ, και είχε όντως μεγάλη απήχηση σε πολλούς αμερικανούς που ταυτίστηκαν με την ιδέα της «σατανικής» ιρακινής κυβέρνησης¹⁵⁷.

Υποστηρικτές του Μανιχαϊσμού ήταν αρχικά οι νεοσυντηρητικοί της κυβέρνησης μαζί με ευαγγελιστές χριστιανούς, αλλά και ο ίδιος ο πρόεδρος Bush φαίνεται πως πίστευε στην ιδέα της Αμερικής που μάχεται ενάντια στις δυνάμεις του Κακού. Ήταν βαθιά θρησκευόμενος και συμμεριζόταν απόλυτα τη μεσσιανική και μανιχαϊστική θεώρηση των Ηνωμένων Πολιτειών σαν σωτήρας του κόσμου, αλλά και του εαυτού του ως απεσταλμένος του Θεού που του υπαγορεύει πολιτικές, όπως την εισβολή στο Ιράκ¹⁵⁸. Τα τραγικά γεγονότα αυτής της ημέρας, σύμφωνα με τον Little¹⁵⁹ επιβεβαίωσαν στον Bush την ορθότητα των ιδεών του Huntington και του Lewis και ενίσχυσαν την πίστη του ότι οι Ηνωμένες Πολιτείες είναι κάτι σαν κοσμική θρησκεία που έχει «ιερή αποστολή¹⁶⁰» να προάγει την ελευθερία σε όλον τον κόσμο και να διεξάγει «σταυροφορία» απέναντι στους τρομοκράτες. Η «ιδεολογία Bush»

¹⁵⁶ Flibbert A. (2013), όπ.παρ. σελ 336

¹⁵⁷ Στο ίδιο σελ. 336-338

¹⁵⁸ Mac Askill Ewen, *George Bush: 'God told me to end the tyranny in Iraq'*, 7/10/2005, διαθέσιμο στο : <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/07/iraq.usa> , τελευταία πρόσβαση 15/09/2019

¹⁵⁹ Little Douglas (2008), όπ.παρ. : 318

¹⁶⁰ Selected Speeches of President George W. Bush , 2001-2008, διαθέσιμο στο https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf, τελευταία πρόσβαση 29/09/2019

όπως αναφέρει ο Λούλης¹⁶¹, ήταν καθοριστικός παράγοντας για την μετά την 11^η Σεπτεμβρίου πορεία των Ηνωμένων Πολιτειών. Έχοντας σαν συμμάχους τους ακραίους ευαγγελιστές εντός και εκτός κυβέρνησης, προσέγγισε τη Μέση Ανατολή με όρους χριστιανικού φονταμενταλισμού και ακολούθησε μια πολιτική διχασμού που εκτόξευσε τον αντί αμερικανισμό σε όλο το μουσουλμανικό κόσμο¹⁶².

Συμπεράσματα

Η αλλαγή στην αμερικανική υψηλή στρατηγική πραγματοποιήθηκε μετά από τις τρομοκρατικές επιθέσεις της 11^{ης} Σεπτεμβρίου. Αυτό το κατακλυσμαίο γεγονός όμως από μόνο του δεν θα μπορούσε να σημάνει την αλλαγή παραδείγματος στην αμερικανική στρατηγική, αν στη διακυβέρνηση της χώρας δεν ήταν η κυβέρνηση George W. Bush που *απαρτίζονταν από άτομα που μοιράζονταν πολλές από τις νεοσυντηρητικές ιδεολογικές πεποιθήσεις*. Αντίστοιχα, αν δεν συνέβαιναν οι επιθέσεις, τα νεοσυντηρητικά στελέχη που πλαισίωναν την κυβέρνηση είναι αμφίβολο αν θα κατάφεραν να προωθήσουν την ατζέντα τους, κάτι που αποδεικνύεται από το γεγονός ότι σχεδόν από τη γέννηση του ρεύματος αυτού, μέλη του κατείχαν υψηλές θέσεις σε προηγούμενες κυβερνήσεις, που όμως δεν κατάφεραν να επηρεάσουν. Οι επιθέσεις όμως δημιούργησαν τις κατάλληλες συνθήκες ώστε οι νεοσυντηρητικοί να μπορέσουν να μετατρέψουν τις ιδεολογικές τους πεποιθήσεις σε πολιτική.

Η νεοσυντηρητική ιδεολογία μπορεί να συνοψιστεί ως ένα κράμα σκληρού ουίλσονισμού και νεορηγκανισμού που σαν κεντρική ιδέα είχε την εξάπλωση και διατήρηση της Αμερικανικής καλόπιστης ηγεμονίας μέσω της στρατιωτικής υπεροπλίας της. Ο τρόπος για να επιτευχθεί αυτό ήταν η εξάπλωση του αμερικανικού τύπου δημοκρατίας ακόμα και με καθεστωτική αλλαγή και βίαιο εκδημοκρατισμό περιοχών κυρίως της Μέσης Ανατολής που εντοπίζονταν τα σημαντικότερα για τους νεοσυντηρητικούς στρατηγικά συμφέροντα των Ηνωμένων Πολιτειών. Αυτό ακριβώς πέτυχαν, όπως δείξαμε στην παρούσα μελέτη, αλλάζοντας τη μεταψυχροπολεμική στρατηγική που επιδίωκε τη γεωπολιτική σταθερότητα μέσω της αποτροπής και της

¹⁶¹ Λούλης Γ. (2005), όπ. παρ. σελ 143

¹⁶² Στο ίδιο, σελ. 147, 155-156

πολυμερούς συνεργασίας, για να δώσει τη θέση της σε μια στρατηγική που επιδίωκε την παγκόσμια πρωτοκαθεδρία των Ηνωμένων Πολιτειών μέσω μονομερούς προληπτικού πολέμου ενάντια στο Ιράκ. Η ιδέα περί αμερικανικής μοναδικότητας, και των Ηνωμένων Πολιτειών ως «σταυροφόρου» για τη μεταλαμπάδευση του φιλελεύθερου δημοκρατικού μοντέλου της, και η αρνητική εικόνα για τον μουσουλμανικό κόσμο που μοιράζονταν μερίδα του αμερικανικού λαού και των κυβερνήσεων τους, έγινε υπό την επιρροή των νεοσυντηρητικών, από στοιχείο της ιδεολογίας τους, μέρος της αμερικανικής εξωτερικής πολιτικής, προκαλώντας έναν αναίτιο πόλεμο και αστάθεια στην πολύ ευαίσθητη περιοχή της Μέσης Ανατολής.

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

I. Ξενόγλωσση

- Barsamian, David (6/11/2001), *Interview with E. Said*, *The Progressive*, διαθέσιμο στο <https://progressive.org/dispatches/interview-edward-w.-said/>, τελευταία πρόσβαση 8/9/2019
- Biddle, Stephen D. (2005), *American Grand Strategy After 9/11: an Assessment*, Strategic Studies Institute, U.S Army War College
- Clark A. Richard (2004), *Against All Enemies: Inside America's War on Terror*, Simon and Schuster
- Dueck, Kolin (2006), *Reluctant Crusaders: Power, Culture and Change in American Grand Strategy*, Princeton University Press
- Flibbert, Andrew (2010), *The Road to Baghdad: Ideas and Intellectuals in Explanations of the Iraq War*, στο *Security Studies* **15**(2): σελ. 310-352
- Fukujama, Francis (1992), *The End of History and the Last Man*, New York: The Free Press, Macmillan Inc
- Fukuyama Francis (2006), *After Neoconservatism*, *The New York Times*, διαθέσιμο στο : <https://www.nytimes.com/2006/02/19/magazine/after-neoconservatism.html> ,τελευταία πρόσβαση 28/09/2019
- Fukuyama Francis, (2006), *Η Αμερική σε Σταυροδρόμο: Δημοκρατία, Ισχύς και η Νέοσυντηρητική Κληρονομιά*, Αθήνα: εκδόσεις Λιβάνη,
- Gaddis, John L. (2001), *And Now This: Lessons From the Old Era for the New One*, στο Strobe Talbott & Nayan Chanda (eds.), *The Age of Terror: America and the world after September 11*, New York: Basic Books and Yale Center for the Study of Globalization
- George W. Bush Address to Congress, 20/9/2001, διαθέσιμο στο <https://www.c-span.org/video/?c4498346/george-w-bush-address-congress-september-20-2001>, τελευταία πρόσβαση 8/9/2019

- George Bush's speech at West Point (1/6/2002), New York Times, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2002/06/01/international/text-of-bushs-speech-at-west-point.html>, τελευταία πρόσβαση 9/9/2019
- George Bush's Speech at the American Enterprise Institute, (27/02/2003), The Guardian, διαθέσιμο στο <https://www.theguardian.com/world/2003/feb/27/usa.iraq2>, τελευταία πρόσβαση 9/9/2019
- George Bush Gives Saddam 48 Hours to Leave Iraq (18/03/2003), *CNN International*, διαθέσιμο στο <http://edition.cnn.com/2003/US/03/17/sprj.irq.bush.speech/index.html>, τελευταία πρόσβαση 12/09/2019
- Goldstein, Judith & Robert O. Keohane (1993). *Ideas and Foreign Policy: Beliefs, Institutions and Political Change*, Cornell University Press
- Halliday, Fred (2001), *Two Hours That Shook The World*, Shaki Books, διαθέσιμο στο https://books.google.gr/books?id=ckMhBOAAQBAJ&pg=PT6&hl=el&source=gbs_toc_r&cad=3#v=onepage&q&f=false, τελευταία πρόσβαση 5/9/19
- Huntington Samuel (1993), *The Class of Civilizations?*, Foreign Affairs, Vol. 72, No. 3
- Halper, Stephan & Clark Jonathan (2004), *America Alone: The Neo-Conservatives and the Global Order*, Cambridge University Press
- Heywood, Andrew (2013), *Διεθνείς Σχέσεις και Πολιτική στην Παγκόσμια Εποχή*, Εκδόσεις Κριτική
- Hinnebusch, Raymond (2007) *The US Invasion of Iraq: Explanation and Implications*, Critique: Critical Middle Eastern Studies **16**(3)
- Hoffman, Stanley (2011), *Χάος και Βία: Η Παγκοσμιοποίηση, Τα Καταρρέοντα Κράτη, η Τρομοκρατία και η Αμερικάνικη Εξωτερική Πολιτική*, μτφ., Μπαρτζινόπουλος Ε., Αθήνα, εκδόσεις Παπαζήση
- Ikenberry John G. (2005), *Power and liberal order: America's postwar world order in transition* στο *International Relations of the Asia-Pacific, Volume 5*

- Jackson, Robert & Georg Sorensen (2006), *Θεωρία και Μεθοδολογία των Διεθνών Σχέσεων: Η Σύγχρονη Εποχή*, Εκδόσεις Guttenberg
- Jarvis R. (2003), *Understanding the Bush Doctrine*, Political Science Quarterly, Vol. 118, No. 3
- Kaplan F. Lawrence & Kristol William (2003), *The War Over Iraq: Saddam's Tyranny and America's Mission*, Encounter Books
- Krauthammer Charles (2004a), *Democratic Realism: An American Foreign Policy for a Unipolar World*, American Enterprise Institute for Public Policy, AEI press
- Krauthammer Charles (2004b), *In Defense of Democratic Realism*, The National Interest
- Kristol William & Kagan Robert (1996), *Toward a Neo-Reaganite Foreign Policy*, Foreign Affairs, Vol. 75, No. 4
- La Feber, Walter (2009), *The Rise and Fall of Colin Powell and the Powell Doctrine* στο *Political Science Quarterly* **124**(1)
- Lake, Anthony (21/09/1993), *From Containment to Enlargement*, ομιλία στο Johns Hopkins University School of Advanced International Studies, Washington D.C., διαθέσιμο στο www.mtholyoke.edu/acad/intrel/lakedoc.html
- Lauterbach, Toby (2011), *Constructivism, Strategic Culture, and the Iraq War*, στο *Air & Space Power Journal - Africa and Francophonie*, Volume 2, issue(4)
- Little, Douglas (2008), *American Orientalism: The United States and the Middle East since 1945*, Third edition, Chapel Hill: The University of North Carolina Press
- Mac Askill Ewen, *George Bush: 'God told me to end the tyranny in Iraq'*, 7/10/2005, διαθέσιμο στο : <https://www.theguardian.com/world/2005/oct/07/iraq.usa> , τελευταία πρόσβαση 15/09/2019
- Mearsheimer John (2004), *Hans Morgenthau and the Iraq War: Realism versus Neo-Conservatism*, lecture at the BMW Stiftung Herbert Quandt in Munich, διαθέσιμο στο https://www.opendemocracy.net/en/morgenthau_2522.jsp τελευταία πρόσβαση 20/9/2019

- Miller, Benjamin (2010), *Explaining Changes in U.S. Grand Strategy: 9/11, the Rise of Offensive Liberalism, and the War in Iraq*, Security Studies, vol.19, no (1)
- Mochaitis, Tomas R. & Rich Paul B. (2003), *Grand Strategy in the War Against Terrorism*, Franc Cass and Company Limited
- Monten Jonathan (2005), *The Roots of the Bush Doctrine: Power, Nationalism, and Democracy Promotion*, U.S Strategy, International Security, vol 29, no(4)
- Morgenthau, Hans J. (2005), *Politics Among Nations: The Struggle for Power and Peace*, Seventh Edition, Mc Graw Hill Higher Education
- National Security Strategy of the United States (01/1993), Preface
- National Security Strategy of the United States of America, September 2002
- Patrick, Tyler E. (19/09/2004), Annan says Iraq War was Illegal, New York Times, διαθέσιμο στο <https://www.nytimes.com/2004/09/16/international/annansays-iraq-war-was-illegal.html>, τελευταία πρόσβαση 12/09/2019
- Peleg, Ilan (2009), *The Legacy of George W. Bush' s Foreign Policy: Moving Beyond Neoconservatism*, Westview Press
- President Discusses the Future of Iraq (2/2002), The White House: President George W. Bush, διαθέσιμο στο <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-11.html>, τελευταία πρόσβαση 15/09/2019
- Said W. Edward (1996), *Οριενταλισμός*, μτφ Τερζάκης Φώτης, εκδόσεις Νεφέλη
- Wallenstein, Immanuel (2003), *The Decline if American Power: The US in a Chaotic World*, The New Press, New York-London
- Waltz, Kenneth N. (1979), *Theory of International Politics*, Addison-Wesley Publishing Company
- Wendt, Alexander (1999), *Social Theory of International Politics*, Cambridge University Press
- Woodward, Bob (2006), *State of Denial: Bush at War Part III*, Simon & Schuster

- Selected Speeches of President George W. Bush , 2001-2008, διαθέσιμο στο https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/infocus/bushrecord/documents/Selected_Speeches_George_W_Bush.pdf, τελευταία πρόσβαση 29/09/2019
- Principal Deputy Undersecretary of Defense (18/02/1992), Defense Planning Guidance Sections for Comment, διαθέσιμο στο https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb245/doc03_full.pdf, τελευταία πρόσβαση 27/9/2019
- «Prevent the Reemergence of a New Rival» :*The Making of the Cheney Regional Defense Strategy*, 1991-1992, The National Security Archive, The George Washington University, διαθέσιμο στο <https://nsarchive2.gwu.edu/nukevault/ebb245/#doc3> , τελευταία πρόσβαση 27/6/2019
- *Rebuilding America's Defenses: Strategy, Forces and Recourses for a New Century* (2000), Report of The Project for the New American Century, διαθέσιμο στο <https://archive.org/details/RebuildingAmericasDefenses>, τελευταία πρόσβαση 27/09/2019
- *President Discusses the Future of Iraq (2/2002)*, The White House :President George W. Bush, διαθέσιμο στο <https://georgewbush-whitehouse.archives.gov/news/releases/2003/02/20030226-11.html> , τελευταία πρόσβαση 15/09/2019

II. Ελληνική

- Αθανασοπούλου Εκάβη, *Διάλεξη στα πλαίσια του μαθήματος Ανατολική Μεσόγειος και Μέση Ανατολή*, ΠΜΣ Διεθνών και Ευρωπαϊκών σπουδών, ΕΚΠΑ, 15/03/2019

- Ευρυβιάδης Μάριος .Λ.(2004), *Οι Νεοσυντηρητικοί των ΗΠΑ και ο Πόλεμος στο Ιράκ*, στο *Οι Διατλαντικές Σχέσεις: Συνεργασία ή Ανταγωνισμός;*, επιμ Ντάλης Σ, Παπαζήση
- Λούλης Γιάννης (2005), *No Happy End: Η Πολιτική του Bush Σύμμαχος του Bin Laden*, Αθήνα: Λιβάνης
- Ντάλης Σωτήρης (επιμ. 2004), *Οι Διατλαντικές Σχέσεις: Συνεργασία ή Ανταγωνισμός;*, Αθήνα: Παπαζήσης
- Τσαρδανίδης Χαράλαμπος (2006), *Το Σύστημα Λήψης Αποφάσεων στην Εξωτερική Πολιτική: Θεωρητικές προσεγγίσεις για το εσωτερικό και διεθνές περιβάλλον*, Αθήνα: Παπαζήσης